

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRA

XXVII. ÉVFOLYAM X.

2018/10. SZÁM

**MÁTYÁS KIRÁLY
LEGENDÁS KÓDEXEI**
KIÁLLÍTÁS AZ ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

**CSILLAGOK,
CSILLAGKÉPEK**
A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA TÁRLATA

Lotz Károly: Mátyás és humanista udvara, 1891
Jobbról Bonfini ajánlja könyvét a királynak, körülötte
Carbo, Galeotto és Ransano, balról Vitéz János
primátusi ornátusban, a válla fölött Janus Pannonius
Magyar Tudományos Akadémia dísztermének freskója

Fotó: Szelényi Károly

2018 MÁTYÁS KIRÁLY-EMLÉKÉV

Mátyás királyt joggal tekinthetjük a magyar történelem egyik legismertebb és máig legnépszerűbb uralkodójának, akinek egy erős Magyarország létrehozásával sikerült megvédenie hazánk déli határait a törökök támadásaitól és megállítani az Oszmán Birodalom terjeszkedését. Hunyadi Mátyás királlyá választásának és trónra lépésének 560., valamint születésének 575. évfordulójára emlékezve nyilvánította a nemzetpolitikai államtitkárság Mátyás király-emlékévvé a 2018-as esztendőt. Ennek jegyében országszerte zajlottak és zajlanak különleges programok: a legendás uralkodó életéről szóló vándorkiállítások, előadások, hagyományörző műsorok és játékok, valamint a fiataloknak szervezett történelmi versenyek. A Kárpát-medence magyarsága az emlékévhöz számos közös rendezvénnyel kapcsolódott. Az emlékév decemberben a Szent István-bazilikában ünnepi koncerttel zárul. Különszámunkban most két rendkívüli kiállításról adunk hírt. Az Országos Széchényi Könyvtár A Corvina könyvtár budai műhelye című nagyszabású kiállítására és a Magyar Tudományos Akadémia Csillagok, csillagképek – Tudomány Mátyás király udvarában című kivételes tárlatára invitáljuk olvasóinkat.

A kiállítás fogadóterének nyitóinstallációja az Országos Széchényi Könyvtárban, a csillagkép Mátyás könyvtártermének ábrázolásait idézi, szemben a Mátyás-graduale és a Trapezuntius-corvina részleteinek nagyítása
Fotó: Klotz Miklós

MÁTYÁS KIRÁLY KÓDEXEI

A Corvina könyvtár budai műhelye – kiállítás az OSZK-ban

Nemcsak magyar gyűjteményekből, hanem a világ távoli pontjairól is – New Yorktól Párizson keresztül Bécsig – érkeztek gyönyörű corvinák és különféle díszkódexek az *Országos Széchényi Könyvtárba*. Az *A Corvina könyvtár budai műhelye* címen nyílt kiállítás, amelyet 2018. november 5-én Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere nyitott meg a Budavári Palotában, még a Vatikántól is kapott könyvritkaságokat. A kéziratok közül jó néhány, művelődéstörténetünk szempontjából fontos darab most első alkalommal látható Magyarországon. Különlegességnek számít az is, hogy a hazánkban őrzött ötvenhárom corvina csaknem hiánytalanul találkozunk ezen a tárlaton.

A Corvina könyvtár, Mátyás király itáliai mintára megalkotott uralkodói könyvtára megközelítőleg kétezer kötetet tartalmazott. Ez olyannyira jelentős gyűjteménynek számított, hogy méreteiben csak a pápa bibliotékája múlta felül, s az Itáliai inneni Európa nemcsak legnagyobb, hanem legelső reneszánsz gyűjteményének is tekinthető.

Azt, hogy a pompás itáliai kódexek megrendelése mellett a magyar királyi udvarban is készültek hasonlóan értékes és díszes kéziratok, már kevesebben tudják. A kiállítás most a Budán készült corvinákra fókuszál, ezeket mutatja be eddig nem látott részletességgel. S hogy a királyi könyvesházból egységes megjelenésű, reneszánsz díszkönyvtár lett, az a budai könyvfestők, könyvkötők, másolók és a könyvtárat megálmodó humanisták együttes munkájának volt köszönhető. A világhírű könyvtárból a jelenlegi ismeretek szerint kétszázötvenhárom corvina maradt fenn, a többi a történelem viharaiiban elpusztult vagy elveszett. Azok a kötetek éltek túl az évszázadokat, amelyek a könyvtár végső pusztulása (1541) előtt kikerültek az országból. Mátyás király halála (1490) után ugyanis II. Ulászló és II. Lajos megannyi könyvet elajándékozott.

Az osztrák fővárosból jött az a különleges görög nyelvű kötet, amelyről csak 2010-ben derült ki, hogy Mátyás egyik corvinája, de látható a budai műhely leg szebb stíluskörének névadó csúcstarabja, a *Cassianus-corvina* is, amelyet jelenleg Párizsban őriznek. Lipcséből

Kásler Miklós,
az emberi
erőforrások
minisztere

Tüske László
főigazgató

érkezett az a corvina, amely egyedülként őrizte meg *Bíborbanszületett Konstantin* (†959) bizánci császár művét az udvari szertartásrendről. És látható a Vatikáni Apostoli Könyvtárból az úgynevezett „*vatikáni misszálé*”. A budai műhely legjelentősebb könyvfestőjének, a milánói *Francesco da Castellónak* több pompás kéziratát megtekintheti a nagyközönség, köztük egy torinói magángyűjtemény kincseit is.

A budai műhely nem csupán a királyi könyvtár számára teljesített megbízásokat, magas rangú főpapok is a megbízói közé tartoztak. Számos darabot bemutat most e tárlat a nekik készült kódexekből. Párizsból érkezett *Szatmári György* pécsi püspök rendkívüli szépségű *breviáriuma*. *Kálmáncsehi Domonkos* három díszkódexét is kiállították: a magyar múlt egyik legszebb kódexe, a *Breviárium* mellett megtekinthető a főpap Párizsban őrzött imakönyve, valamint a New York-i breviárium és misszálé is. E két utóbbi kódex a kutatói emlékezet szerint még nem szerepelt hazai kiállításon.

A megnyitón Tüske László főigazgató köszöntötte a vendégeket, majd emlékeztetett arra, hogy a *Bibliotheca Corvina* már Mátyás idejében elnyerte a kortársak elismerését, a kötetek szétszóródása óta pedig a világ legnevesebb könyvtárai is féltett kincseik között tartják számon a corvinákat.

Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere mondott ünnepi beszédet, amelyben kiemelte, hogy a kiállítás Magyarország történetének azt a korszakát idézi fel, amelyben Mátyás uralkodása idején szerencsés csillagzat alatt együtt állt a tudomány és a művészet. Hiszen a közép-

kori magyar nagyhatalom élére Mátyás személyében olyan nemzeti uralkodó került, aki egyesítette magában a zseniális államférfit, a nagyszerű hadvezért és új jelenségként, a kivételes tudomány- és művészetpártolót.

Ezt követően Szörényi László irodalomtörténész nyitotta meg a tárlatot.

Zsupán Edina, a kiállítás

kurátora arra az új nézőpontra hívta fel az érdeklődők figyelmét, amellyel a mostani tárlat Mátyás király legendás könyvgyűjteményét vizsgálja, különös tekintettel arra, ahogyan a Budán készült kódexek történetét bemutatja.

A kiállítás 2019. február 9-éig látogatható.

♦ (A szerkesztő)

UGHY SZABINA

A MŰVELTSÉG MÉLTÓSÁGA

Interjú Zsupán Edina kurátorral

Kevés olyan ember van, aki ennyire testközelből ismerheti Mátyás király különleges könyvtárát. Zsupán Edina klasszika-filológus, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa több mint tíz éve kutatja a corvinákat, s ennek a munkának egyik csúcspontja az OSZK-ban látható A Corvina könyvtár budai műhelye kiállítása.

Zsupán Edina
kurátor

- Mennyi ideig tartottak az előkészületek?
- Közel két éven keresztül készültünk erre a kiállításra. A szervezésben egy kisebb, ütöképes csapat vett részt, de a véghajrához a könyvtár jelentős része hozzájárult a restaurátoroktól kezdve a közönségkapcsolati osztályon át egészen az épületfenntartókig. A szakmai rész jelentős hányadát pedig jómagam végeztem el.
- Mely országokból érkeztek haza a Corvina könyvtár darabjai?
- Bécsből három, Párizsból öt, a Vatikáni Apostoli Könyvtárból egy, Lipcséből és Torinóból kettő-kettő, New Yorkból pedig egy kódex érkezett. Három hónapra kaptuk meg őket. Azért csak ennyi időre, mert a műtárgyvédelmi szabályok értelmében csak rövid ideig lehet őket kinyitni, megmutatni. Ezt követően pedig a könyveknek pihenniük kell.
- Hogyan pihennek a könyvek?
- Bizonyos könyvtárakban előírás, hogy kiállítás után nem nyithatják ki, sőt, néhány évig nem is adhatják kölcsön őket, azért hogy például ne gyűjtsenek magukba több fényt. Holott mi magunk is nagyon ügyelünk arra, hogy ideális körülmények között őrizzük a kiállított darabokat, így húszfokos hőmérsékletet, ötvenszázalékos páratartalmat biztosítunk számukra.
- Gondolom, mindig nehéz eldönteni, hogy mely oldalpárokat mutassák meg a közönségnek...

– Sosem könnyű a választás. Ezt mindenekelőtt a kiállítás tudományos mondanivalója határozza meg. Szerencsére ezúttal sok digitális és interaktív eszközt is bevethettünk. Az audiovizuális eszközök nagyban segítik a kiállítás anyagának mélyebb megismerését. Így például két fontos, magyar történelmi tárgyú kódexből újrafordított részletek hallhatók. Képernyőkön a kódexekhez készült ráadásos összeállításokat, érdekességeket találhatnak a látogatók. Érdekes ezekre az anyagokra időt szentelni, mert ily módon rengeteg további információval gazdagodhatnak. Az egyik ilyen digitális összeállításban például modellezzük, hogy hogyan dolgoznak a művészettörténészek, filológusok, kodikológusok, paleográfusok akkor, amikor egyáltalán nem állnak rendelkezésükre történeti források. Ebben az anyagban miniatűrakat, írásokat, díszítéseket, kötéseket hasonlítottunk össze. Született egy izgalmas kisfilm is, amely bemutatja, amint Molnár István könyvkötő és aranyozó kollégánk eredeti módszerekkel és eszközökkel elkészít egy corvinacímlelapot. Az eredmény lenyűgöző. Több hónapon keresztül készült a film, mivel István megpróbált mindent úgy csinálni, ahogy az annak idején történhetett. Ő maga vonalazta meg a pergament, másolta tintával a szöveget, aranyozott és festett.

– Milyen mesterségek voltak szükségesek a kódexek elkészítéséhez?

– A különféle fázisokat más-más szakember végezte. A tímár kikészítette a bőrt – a Corvina könyvtár díszkódexeit ugyanis nem papírra, hanem a drágább pergamenre írták. A papírkódexek küllemükben általában jóval egyszerűbbek voltak. Ezt követően a másolók kezébe került a pergamen, akik méretre vágták, megvonalták, megírták őket. Majd az aranyozó bearanyozta, a miniatör kifestette, a könyvkötő pedig bekötötte az elkészült másolatokat. Egy ilyen munka akár egy egész évet is igényelhetett.

– A kiállításon látható könyvek nemcsak fontos kordokumentumok, hanem különleges szépségű tárgyak is. Ön szerint mit üzennek a kor egyre inkább digitalizálódó emberének?

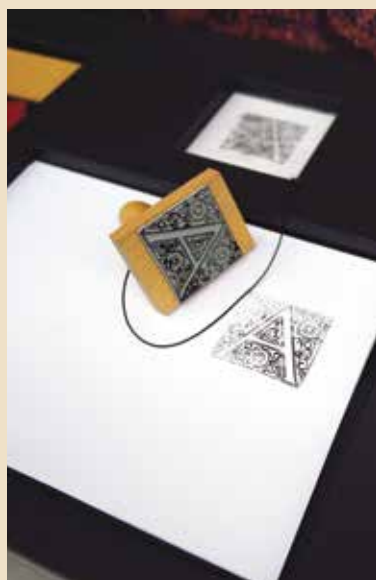
– A humanizmus korában, amikor a tudás elkezdett nagy értéké válni, a könyveket azért illuminálták, azaz fényesítették, díszítették, hogy a benne lévő tartalmat felemeljék, hogy azt még inkább ragyogóvá tegyék. Nagyobb figyelem és méltóság járt az írásnak és az olvasásnak, azaz a műveltségnek. Fontos továbbá az egyediség és az arra való rácsodálkozás. Azoknak, akik valóban felgyorsult életet élnek, ezt is üzeni a Corvina-kiállítás.

A kiállítás 2019 február 9-ig látogatható. ♡

Enteriőrképek a kiállítás megnyitójáról

Csörsz Rumén István
irodalomtörténész és
régizenesz

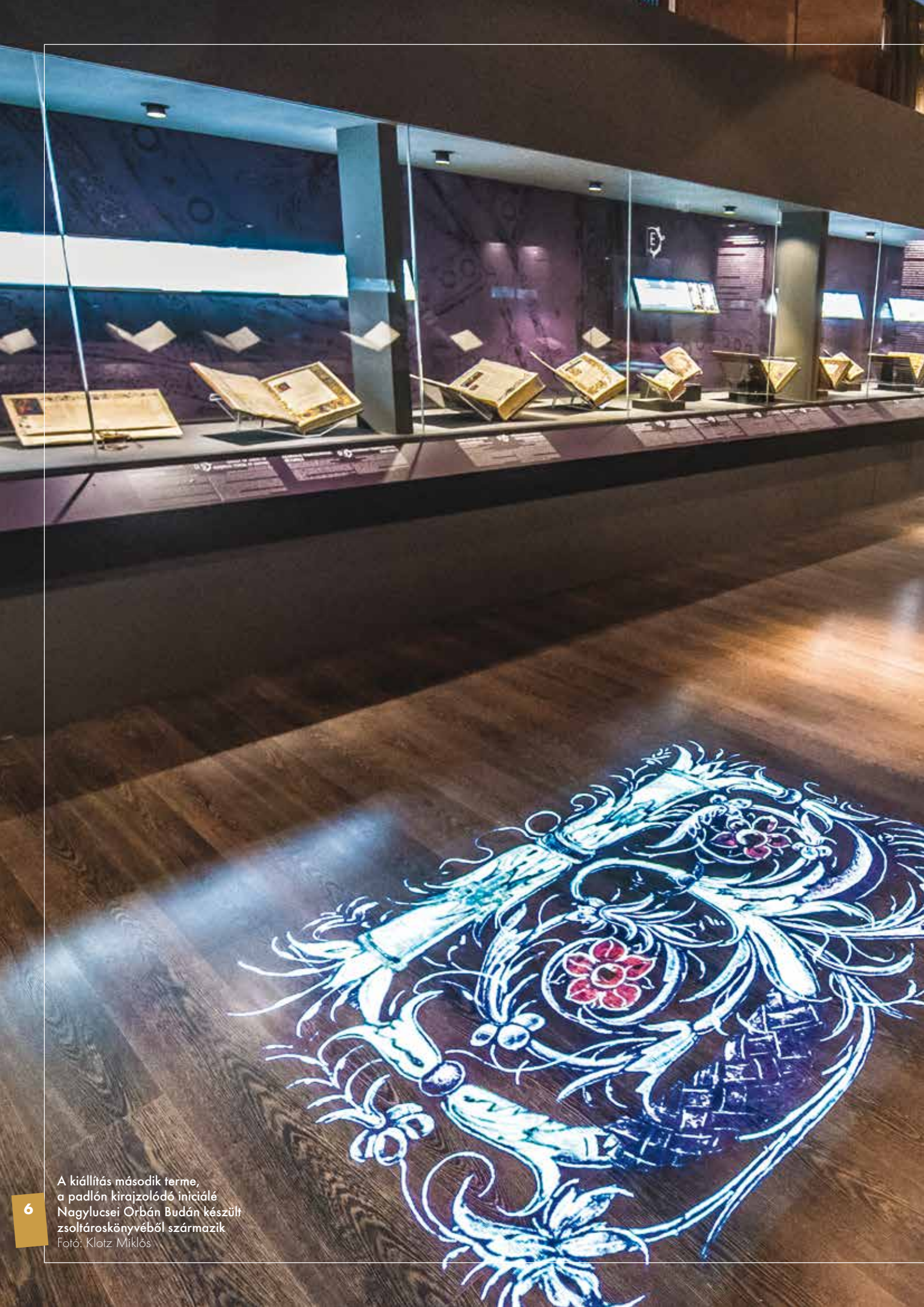

Helyszín: Országos Széchényi Könyvtár, Corvina kiállítóterem, 1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6. Budavári Palota F épület. (Megközelíthető a Dózsa György térről gyorslifttel vagy a 16-os, illetve a 16/A busszal a Dísz tér és az Oroszlános Udvar felől.)

Nyitvatartási idő: Keddtől szombatig: 9.00–18.00. A kiállítás a könyvtár téli zárva tartása (2018. december 24.–2019. január 1.) alatt nem látogatható.

Jegyárak: – a jegyváltás 17 óráig lehetséges. *Mátyás és Beatrix* teljes árú jegy (felnőtt): 2600 Ft/fő; *Humanista* kedvezményes (gyerek, diák, nyugdíjas): 1300 Ft/fő; *Fekete Sereg* (csoportos kedvezmény, tíz fő fölötti

felnőtt csoportnak): 2000 Ft/fő; *Hunyadi* (családos kedvezmény, két felnőtt plusz két gyerek): 6100 Ft; *Corvin János* kiscsaládos kedvezmény (két felnőtt plusz egy gyerek): 5100 Ft; Múzeumpedagógiai foglalkozások diákcsoportoknak: 3500 Ft/csoport (huszonöt főig); Jelentkezni a foglalkozásra a látogatás előtt legalább két héttel szükséges, írásban a következő e-mail címen: csoportvezetes@oszk.hu Szakmai tárlatvezetési díj/Corvina kiállítás: 6000 Ft egységesen. Jelentkezni a tárlatvezetésekre a látogatás előtt legalább egy héttel szükséges, írásban a következő e-mail címen: csoportvezetes@oszk.hu www.oszk.hu

A kiállítás második terme,
a padlón kirajzolódó iniciálé
Nagylucsei Orbán Budán készült
zsoltároskönyvéből származik
Fotó: Klotz Miklós

Részlet a kiállításból,
a fekvő képernyőn
a művészettörténészek
és kodikológusok munkái

VIRTUÁLIS TÁRLATVEZETÉS A CORVINA KÖNYVTÁR BUDAI MŰHELYE KIÁLLÍTÁSON

Zsupán Edina kurátor fal- és képszövegei alapján

1490. április 6-án, Hunyadi Mátyás halálával a középkori Magyarország egyik legfényesebb fejezete zárult le. Nem telt el egy évszázad, és a három részre szakadt ország politikai és kulturális elitje már mint aranykorra tekintett vissza a nagy király uralkodásának időszakára. Az ország történetének egyik legnagyobb traumája természetesen alapvetően befolyásolta a kulturális, művészeti folyamatokat is. Az ezen a téren is centrális szerepet játszó királyi udvar megszűnése elsősorban strukturálisan teremtett új helyzetet. A Budán meghonosodott új ideál, a humanizmus és a reneszánsz kultúrája Erdély és a királyi Magyarország megmaradt nagyobb egyházi központjaiban talált új otthonra, sőt a Mátyás kori Buda művészeti emlékeinek egy része a Magyar Királyság határain túl is éreztette hatását a következő évtizedekben.

Az egyik legismertebb corvina, Pietro Ransano itáliai humanista műve, A magyar történelem rövid foglalata

A Mátyás előtti magyar királyi udvarok könyvkultúrájáról alig tudunk valamit. Szórványemlékek maradtak fenn, noha köztük díszkódexek is, mint például a Nagy Lajos környezetébe lokalizálható *Képes krónika*. Mátyás nem örökölt uralkodói elődeitől könyvtárat, és nem ismerünk olyan kódexet sem, amelyet a Hunyadi család magánkönyvtárából vitt volna magával Budára, különösen mivel apjáról, a törökverő Hunyadi Jánosról egyetlen forrás sem említi, hogy literátus ember lett volna. Tudatos kulturális, és nem utolsósorban politikai döntés volt tehát az ifjú király részéről a Corvina könyvtár felépítése, legalábbis az 1470-es évek második felétől, miután feleségül vette Aragóniai Beatrix hercegnőt, abból a nápolyi királyi házból, amely már több évtizede az új, humanista műveltség színtere és a reneszánsz ízlés elvárásainak megfelelően rendezte be udvarát. Az itáliai hatások mellett hazai impulzusok is szerepet játszottak a budai udvar modern képének megalapozásában, elsősorban *Vitéz János*, majd az Itáliát járt elítélrtelmiség tagjai, *Janus Pannonius*, *Handó György*, *Garázda Péter* példája, akik nemcsak könyvekkel megrakodva, hanem a ferrarai, firenzei, vezető szerepet játszó humanisták személyes ismerőseiként tértek vissza egyetemi, diplomáciai útjaikról.

Az esetleges könyvbeszerzéseket az 1480-as években tudatos könyvtárépítés és a Corvina-imázs megalkotása követi. Természetesen ez nem a király egyszemélyes alkotása. Az udvarban élő tudós humanisták, mint *Taddeo Ugoletto*, firenzei tudós ágensek, mint *Naldo Naldi*, mind vezető szerepet játszottak abban, hogy ebben az évtizedben tudatos gyűjtés eredményeként, a legkiválóbb itáliai könyvműhelyekből érkezzenek Budára a kódexek. Vagy elkészüljön a könyvtárterem berendezése, amelyet az említett Naldi hosszú dicsőítő költeményben magasztal, és nem utolsósorban a Budára érkező mesteremberek között ott legyenek azok a könyvfestők, az a könyvkötők, akiknek munkájaként a korai időszakban idekerült kódexek és az említett magyar humanistáknak a királyi gyűjteménybe került könyvanyaga küllemében is egységes Corvina könyvtárrá válhatott, és ezzel párhuzamosan teljesen önálló könyvprodukciónak jöhetett létre a királyi udvarban.

A BUDAI MŰHELY LÉTREJÖTTE

A budai könyvkészítő műhely létezéséről a tudásunk nem magától értetődő. A 19. és a 20. század fordulójára körülbelül százötven évtizedeknek kellett eltelniük, amíg jeles tudósok – *Csontosi János*, *André de Hevesy*, majd *Hoffmann Edith* – megsejtették, majd bizonyították egykori meglétét. A műhely működése

körül mégis számos tisztázatlan kérdés maradt, hiszen még annak az eldöntése is különösen gondos vizsgálódást igényel, hogy egy-egy kódex a budai műhely terméke, vagy pedig itáliai eredetű-e. Az utóbbi évek kutatásai örömdetesen sok új eredménnyel szolgáltak, olyan új összefüggésekre mutatva rá, amelyek a korábbinál jóval plasztikusabb kép megalkotására alkalmasak. Fényükben tömören a műhelyről az alábbiak mondhatók. A kódexekből, kódexekről ki- és leolvasható adatok, valamint a fennmaradt források is egyöntetűen arra utalnak, hogy a budai könyvkészítő műhely működése minden bizonnyal csupán Beatrix királyné és az itáliai udvar 1476-ban való Magyarországra érkezése után kezdődött el. Elsősorban a királyné kezdeményezésére jöhetett létre, hiszen hazai (itáliai, nápolyi) minták alapján számára lehetett természetes egy reprezentatív uralkodói könyvtár létezése az udvarban. Mindez persze Mátyás számára sem lehetett idegen, hiszen ha máshol nem, Vitéz János környezetében találkozhatott egy minden igényt kielégítő, modern és esztétikailag is értékes gyűjtemény létezésével. Mindennek megfelelően a műhely első, felfelé ívelő, aktív periódusa 1480 köré datálható. Ezt az időszakot a spontaneitás és a formai változatosság jellemezte, még nem kristályosodtak ki tipikus megoldások. Itáliai miniátorok érkeztek az udvarba, köztük a firenzei *Francesco Rosselli*, rajta kívül egy kiváló milánói mester, sőt egy németalföldi művész is. Olyan nagyszerű kódexek készültek ekkor Budán, mint a *Beatrix-psalterium* és a *Mátyás-graduale*. Érdekes eljárás, hogy a mesterek meglévő hazai készletekből is „építkeztek”: szívesen vettek elő félig kész, megírt, de kifestetlen és bekötetlen kéziratokat, hiszen ezáltal jóval rövidebb idő alatt tudtak kész munkákat felmutatni.

A második nagy korszak a műhely életében a Mátyás halálát közvetlenül megelőző esztendőkből következett el. Köszönhető volt ez annak is, hogy az évtized derekán zajló osztrák háborúk ekkorra már véget értek, és ismét több energia és pénz maradt műzsaik tervek megvalósítására. És persze az elért hadi sikereket (Bécs és Bécsújhegy bevétele) a művészet eszközeivel, így a kódexek lapjain is megörökíteni, dicsőíteni illett. Ezek a tudatos egységesítés és a kampányszerűség évei. Ekkor született meg az a gyűjtemény, amelyet az utókor *Corvina könyvtárként* ismer. Egészen pontosan ekkor születtek meg azok az ismérvek – az egységes kötés- és címtípusok –, amelyek alapján a Corvina kötetek felismerhetők, az utókor által azonosíthatók. A könyvtár nevet kapott, ami arra utal, hogy most már az udvari reprezentáció önálló elemeként fogták fel. Ekkor már nagy léptékben használták fel Budán a befejezetlen régi állományokat a könyvtár gyarapítására. Új, egységes díszítőstílus is született kifejezetten a könyvtár kötetek számára, sőt, mintha a scriptorok is megegyeztek volna abban, hogy melyik az az írástípus, amelyet ezután egyöntetűen követni fognak. A műhelyben dolgozó külföldi – elsősorban itáliai – miniátorok viszonylag magas száma meglepő. Legjelesebbikük, aki igazi stílusalkotó erővel bírt, a milánói *Francesco da Castello* volt. Mátyás halála sajnálatos módon véget vetett ennek az ígéretes kibontakozásnak. Úgy tűnik azonban, hogy a műhely kisebb-nagyobb megszakításokkal még évtizedekig működött, és a Mátyás idejében született munkák, azok különleges stílusa mindvégig alapvető hatást gyakorolt a későbbi produkcióra.

Kiállításunk ezt a sokrétű corvinacsoporthoz írja le, rámutatva a budai műhely sajátos struktúrájára, az elkészült kódexek közötti interferenciákra, az egy-egy kiemelkedő darabból eredeztethető hatásmechanizmusokra. Szólunk az itt készült könyvek stílusi gazdagságáról, az ebbe a kódexcsoportba tartozó kötetek sokszálú provenienciájáról, a királyi udvarban

is megfordult nevesebb mesterek szerteágazó életművéről, mindarról, ami a budai műhelyt a Corvina könyvtár egyik legizgalmasabb tudományos kérdéskörévé teszi.

A BUDAI MŰHELY SZEREPE

Hunyadi Mátyás (1458–1490) pompás uralkodói könyvtára, a *Bibliotheca Corvina* a király uralkodásának utolsó éveiben kitüntetett szerepet játszott az udvar életében. Kiállításunk megkísérli bemutatni, hogyan vált egyre tudatosabbá a könyvtárépítés folyamata. Mi módon, milyen eszközökkel formálódott könyvek esetleges halmazából tudatosan felépített, egységes külsővel rendelkező gyűjteménnyé a könyvtár, amely tudományos és irodalmi értékén túl fontos reprezentációs erővel is bírt. A kéziratok jelentős része vásárlás vagy közvetlen megrendelés révén Itáliából, főként Firenzéből érkezett Budára, de a legmodernebb itáliai kulturális folyamatokat felmelve és bizonyos mértékig adaptálva a magyar udvar is felépítette saját „műhelyeit”, az uralkodó környezetének szellemi műhelyét és a könyvtár kiépítéséhez nélkülözhetetlen másoló, könyvfestő és könyvkötő műhelyt. Kiállításunk ez utóbbira fókuszál, összegző képet kíván adni arról, hogy mivel járult hozzá a budai műhely az európai hírvé gyűjtemény rangjához.

Tárlatunk különlegességét rendkívüli darabok is növelik. Bemutatjuk a néhány éve felfedezett „legújabb” corvinát, egy görög kódexet *Teológus Szent Gergely* és mások műveivel, amelyet Bécsben őriznek, *Szalmári György* pécsi püspök és kancellár Párizsban őrzött, nagyszerű breviáriumát, valamint azt a Lipcsébe került görög nyelvű corvinát, amely egyedülként őrizte meg Biborbanszületett (VII.) Konstantin bizánci császár udvari szertartásokról írott művét. De hazánkban köszönhetjük a szintén Párizsban őrzött pompás Cassianus-corvinát is, egy különleges stílus- és kódexcsoport névadó darabját. Nagy örömünkre szolgál, hogy New Yorkból Budapestre érkezhettek *Kálmáncsehi Domonkos* székesfehérvári prépost breviáriuma, Párizsból pedig gazdagon díszített imakönyve. A kiállításon ugyanakkor a magyarországi corvinák teljes seregszemléjét kínáljuk, továbbá néhány, a Corvina könyvtárhoz szorosan kapcsolódó hazai kódexritkaságot is, köztük *Nagylyucei Orbán* kincstartó zsoltareskönyvét és *Kálmáncsehi Domonkos* nagyobb breviáriumát vagy *Thurzó János* boroszlói püspök 16. század eleji imakönyvét, mely kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy a Corvina könyvtár megtermékenyítően hatott az egész Közép-Európa reneszánsz könyvkultúrájára.

Nagy örömünkre szolgál, hogy a budai műhely legjelentősebb mesterének, a milánói *Francesco da Castellónak* itáliai alkotásai közül is bemutatathatunk két pompás darabot, két, ma Torinóban őrzött gradualét.

A kiállítás egyfajta összképet kínál a magyar udvari könyvkultúráról a 15. század második felében, egyben pedig a művelt főpapi elit bibliofiliájáról, amely részben megelőzte, részben pedig követte az uralkodót.

BIBLIOTHECA CORVINA

Hunyadi Mátyás reneszánsz uralkodói könyvtára itáliai mintára, ám jól előkészített hazai talajon jött létre a király uralkodásának utolsó évtizedében. A legkorábbi ilyen jellegű bibliotéka volt Európának az Alpoktól északra elterülő részén. Tudatos, koncepcionális kialakítását tekintve legközelebbi párhuzama *Federico da Montefeltro urbinói könyvtára*, de sok közös tulajdonsága van a nápolyi *Aragóniai könyvtárral* is. Eredetileg mintegy kétezer kötetet számlált, nagyságban csupán a pápai állam római könyvtára múlta felül. Korai voltára és elsőbbségére jellemző, hogy Mátyás gyűjteménye bizonyos tekintetben még a Mediciek szemében is követendő példaként jelent meg.

A humanista irodalmi kánonnak megfelelően elsősorban antik szerzők és kora keresztény egyházatyák műveit tartalmazta latin, kisebb mértékben pedig görög nyelven. Görög nyelvű kéziratok jelenléte egy könyvtárban ekkor még Itáliában is különlegességnek számított. Állományát 15. századi kortárs szerzők Mátyásnak ajánlott művei egészítették ki.

A legújabb kutatások azt mutatják – és ez egybecseng Ransanus idézett híradásával –, hogy a Corvina könyvtár szisztematikus fejlesztésére, a kötetek külsejének egységesítésére csupán az 1480-as évek legvégén került sor. Az Itáliából, elsősorban Firenzéből érkező kéziratok mellett Budán is intenzívvé vált a kódexkészítés. Új darabok megalkotása mellett a már korábban meglévő, de eredetileg más magyar és itáliai tulajdonosok – például Vitéz János, Handó György – gyűjteményébe tartozó kódexek címlapjait ekkor látták el Mátyás magyar és cseh királyi címerével, valamint ekkor alkották meg az egységes aranyozott bőrkötés és a bársonykötés sajátos típusát.

NALDO NALDI ÉS A CORVINA KÖNYVTÁR LAUDÁCIÓJA

Az 1480-as évek végén zajló könyvtárfejlesztést Mátyás Itáliából származó egyik humanistája, a pármai *Taddeo Ugoletto* irányította. Összehangolt, Firenzében és Budán párhuzamosan zajló munkát kell elképzelnünk. Itáliában részben már korábban készült, más tulajdonosokhoz tartozó kódexeket vásároltak föl, részben pedig új díszkéziratokat készítettettek. A tartalmi harmonizáció – nehogy ugyanazokat a műveket másolják a magyar udvarban, mint Itáliában – *Bartolomeo della Fonte* firenzei humanistának volt köszönhető, aki 1489-ben néhány hónapot Budán töltött, és így megismerkedhetett a könyvtár már meglévő állományával. A firenzei másoltatást egy másik jeles humanista, *Marsilio Ficino*, a kor legjelentősebb filozófusa körének tagja, *Naldo Naldi* felügyelte. Naldinak emellett egy egyedülálló művet is köszönhet a humanista irodalom, a Corvina könyvtár dicsőítését. Mivel a könyvtár állományáról semmiféle jegyzék nem maradt fenn, Naldi műve a legrészletesebb egykorú „ismertetés” róla. Természetesen nem okvetlenül objektív történeti forrásról van szó, hiszen a négy részre osztott, terjedelmes epikus mű mindenekelőtt *laudáció*, dicsőítés, amely a valóságot a szerző és a megrendelő király elvárásainak megfelelően átalakíthatja. A költeményből mégis megismerhetjük a budai könyvtárterem valós vagy megvalósítandó látványát, a klasszikus antik szerzőknek, valamint az egyházatyáknak a Corvinában meglévő vagy a könyvtár számára beszerezendő műveit. A műnek mind ez idáig nem találjuk párhuzamát a kortárs humanista irodalomban.

Naldo Naldi leírása szerint a boltozatos könyvtárterem a palota egyik rejtett pontján, a kápolna mellett helyezkedett el. Ablakait színes üveg borította, mely különös játékot adott a fénynek. A kódexek a falakat borító intarziás, aranyozott fabútorzaton sorakoztak. Kötésük – írja – ragyogott az aranytól.

Részlet a Regiomontanus-corvinából, a kódex a budai műhely kezdeti időszakának állít emléket

Rombuszmintás függönyök védték a polcokat a portól. A falak mentén körben, mives ládákban további kötetek voltak. A két ablak között aranyos takaróval borított kerevet állt, a király ezen pihente ki fáradalmait. A teremben – hasonlóan Apollón delphoi szentélyéhez, amelyben a Pythia tripuszon ülve fogadta az isteni jóslatot – háromlábú ülőhelyek is megtalálhatóak voltak, rajtuk drágakövekkel díszített aranszövet. Ezeken „fogadta” a testet öltött Bölcsesség, maga a király a legnagyobb szerzőket, üttette fel alkotásaikat, melyek segítségével még inkább megismerhette uralkodói kötelességeit. A könyvtár tehát – Naldi értelmezésében – végső soron az alattvalók üdvét szolgálta.

A KÖNYVTÁR ELNEVEZÉSE

Naldo Naldi dicsőítő költeménye címében *Augusta Bibliothecának* nevezte a budai királyi könyvtárat. Az *augustus* megjelölés a császári titulúra eleme volt a középkorban is, az *imperator* és a *caesar* mellett. Elképzelhető, hogy Naldi névhasználatát egybecseng a két nagybetűvel (M és A), melyek Mátyás címere mellett tűnnek fel a corvinák egy részében. Ezeket a kutatás „Matthias Augustus”-ként oldotta fel, és Mátyás esetleges német-római császári aspirációival magyarázta.

A budai udvari könyvtár másik egykorú elnevezése az udvari történetírónak, *Antonio Bonfini*nek köszönhető. Az általa fordított és bizonyos értelemben „szerkesztett” *Philostratus-corvina* tartalommutatójában az alábbi szöveg olvasható: „Philostratus: Heroica, Képek, Szofisták életrajza, Levelek Az isteni Corvin Mátyásnak, a győzhetetlen uralkodónak, Magyarország és Csehország királyának ajánlva, Antonius Bonfini fordításában, királyi költségen a *Corvina Könyvtár* számára elkészítetve.

Úgy tűnik, hogy budai udvari kódexprodukcióról Mátyás alatt csupán 1476-tól, Beatrix királyné és az itáliai udvar érkezésétől beszélhetünk. A királyné saját otthonából, a nápolyi Aragóniai-udvarból hozta magával azt a 15. században Itália-szerte elterjedt mintát, miszerint egy fejedelmi udvarnak szerves eleme a reprezentatív könyvtár, és ugyanerről számolhattak be a király Itáliát járt diplomatái. Beatrix nagypapjának, Aragóniai Alfonznak híres könyvtára volt, de az udvari gyűjteménynek nagy hagyományai voltak Ferrarában, a d’Este hercegek udvarában, ahol Beatrix nővére, Eleonóra élt, valamint a milánói Sforzák udvarában is, akikkel Mátyás szoros kapcsolatokat ápol.

A kulturális mintakövetés azonban valószínűleg nem lett volna elegendő ahhoz, hogy ilyen természetességgel jöjjön létre egy teljesen itáliai típusú gyűjtemény Budán. Ebben nagy szerepet játszottak Magyarország több évszázadra visszatekintő, Anjou királyaink óta látványosan megerősödő itáliai kapcsolatai. A reneszánsz és humanizmus szelleme ennek köszönhetően sokkal korábban érte el Magyarországot, mint Európa más országait az Alpoktól északra. Az új képzőművészeti, tudományos és irodalmi hatások mindenekelőtt a szűk szellemi elitet érintették meg, a királyi udvart, a kancelláriát, annak vonzáskörét és a főpapi udvarokat. Emblematisz alakja ennek a folyamatnak *Vitéz János* váradi püspök, esztergomi érsek, *Handó György* kalocsai érsek és *Janus Pannonius*. E főpapok reneszánsz orientációjáról – műveik, levelek vagy egyéb írott források mellett – itáliai típusú, modern humanista könyvgyűjteményük tanúskodik. A 15. század végének és 16. század első évtizedeinek történelmi változásai, traumái sajátosan határozták meg a reneszánsz kultúra közép-európai recepcióját, majd elterjedését. Mátyás haláláig, 1490-ig minden reprezentatív kulturális alkotás valamiképpen becsatornázódott a királyi udvar ilyen irányú törekvéseibe. A király halálát követően, II. Ulászló és II. Lajos alatt, a meggyengült királyi

udvar ezt a centrális szerepet már nem tudta ellátni, mint fél évszázaddal korábban, újra a főpapi elit vált a reneszánsz kultúra letéteményesévé, de immár mintának tekintve a Mátyás kori udvar alkotásait, kiemelten legjelentősebb kulturális alkotását, a *Corvina könyvtárat*.

A BUDAI MŰHELY 1480 KÖRÜL

A budai könyvprodukció kezdete és első sűrűsödési pontja 1480 köré tehető. A műhely tudatos felépítésének kezdeteinél minden bizonnyal meghatározó volt *Aragóniai Beatrix*nek a virágzó reneszánsz kultúrájú nápolyi udvarból Magyarországra érkezése, az ekkoriban Budán készült kódexekben többször megjelenik az ő címere is.

Ekkor tűnik fel az udvarban a firenzei *Francesco Rosselli*, továbbá feltehetőleg az a lombard mester, aki a *Mátyás-graduale* itáliai rétegét, valamint a *Beatrix-psalterium* belső iniciáléit festi és a Mátyás-graduale flamand mestere, valamennyien miniátorok. Talán a *graduale* itáliai mesterével együtt érkezik a szintén milánói *Francesco da Castello* is, aki 1480 körül – úgy tűnik – elsősorban *Kálmáncsehi Domonkos* székesfehérvári prépost számára, illetőleg kancelláriai megrendelésre dolgozott.

Ezekben az években a Budán készült kódexek külsejét változatos formák jellemzik, az egységes kötéstípusok csupán az 1480-as évek legvégén fognak megszületni.

A „budai műhely” értelmezésünkben fizikai teret és mesterek, valamint segítők laza, változó csoportját jelöli, amelynek tagjaként a legkülönbözőbb származású scriptorok, miniátorok és könyvkötők kivitelezhették királyi megbízásaikat.

Semmiképpen sem beszélhetünk fejlett hierarchiával rendelkező, strukturált műhelyről, ahol minden résztvevő a vezető mester stílusát követi. Sokkal inkább független, többé-kevésbé egyenrangú, egymással párhuzamosan működő mesterekről, akik megbízásaikat saját stílusukban valósították meg, ám nem ritkán a többi mestertől kölcsönözve formai és stílusi elemeket. Heterogenitás jellemzi, valamint olyan szerkezetű együttműködés a miniátorok között, amelyet leginkább az elvégzendő munka jellege határozott meg. Egységes stílus kialakítására való törekvés talán csak a *Cassianus-csoport* darabjaiban figyelhető meg.

A műhely másik fontos sajátossága a stílusimitáció, ami az 1490 előtti a kisebb mesterek körében feltűnően erősen megfogható. A legfőbb imitálendő „kézzé” a milánói *Francesco da Castello* „keze” vált, amihez stílusának ereje mellett személyes jelenléte is hozzájárulhatott. A firenzei *Francesco Rosselli* stílusa, aki 1480 körül tartózkodott Budán, ugyancsak meghatározó volt a királyi műhelyben, munkáit mindvégig imitálták. Az 1490 utáni korszakról ebben a kontextusban már nem szólnunk, hiszen a későbbi budai produkcióban az akkori miniátorok tetszésükre szemezgettek a *Corvina* könyvtár miniatűrűiből, és választhatták ki őket előképként.

A Budán megforduló mesterek között egyfajta elemi hierarchia mégis megfigyelhető, ami nagyon összetett technikát eredményez. Így például a *Beatrix-psalterium* címlapján *Francesco Rosselli* dolgozik, ám belső iniciáléi a *Mátyás-graduale* itáliai mesterétől származnak. A *Mátyás-graduale* fennmaradt kötetében utóbbi csupán egyetlen nagyobb miniatűrűt festett, a címlap és a teljes kódex egy név szerint nem ismert flamand mester munkája. A *Philostratus-corvinában* *Boccardino il Vecchio*é mellett a belső címlap-iniciálékban feltűnik egy másik kéz is, egy kisebb mesteré, aki *Boccardino* stílusát imitálja. Azt egyelőre nem látjuk tisztán, hogy vajon a mesterek alkotói presztízsén alapuló hierarchia vagy pedig egyszerű, praktikus munkamegosztás szabta-e meg, hogy melyik mester hol kapott helyet egy-egy fontosabb kódexben.

Az előtérben
Kálmáncsehi
Domonkos
székesfehérvári
prépost
egybekötött
berviariuma és
miskönyve
Fotó: Klotz Miklós

A Mátyás-
graduale-ból
a húsvéthétfői
díszítő iniciálé

Az Augustinus-
corvina eredeti
corvina-
bárnykötése
az eredeti
aranyozott
ezüstcsattal

A Philostratus-
corvina címlapja,
az iniciáléban
Hunyadi
Mátyás vagy
Corvin János
diadalkocsin

A Ransanus-corvina kettős címlappárja II. Ulászló és Bakócz Tamás esztergomi érsek címerével

A FIRENZEI ELEGANCIA KÉPVISELŐJE BUDÁN

Francesco Rosselli a budai műhely egyik legmeghatározóbb mestere volt. A firenzei művész kiválóságát tanúsítja, hogy a műhely későbbi miniátorai újra és újra merítették munkáiból, díszítőmotívumait, figuráit mintaként használták. A terem közepén látható Kálmáncsehi-missale és breviarium kinyitott lappárja a Francesco da Castello-imitáció mellett a Rosselli-imitációnak is szép példája.

Stílusára a letisztultság, világosság, áttekinthetőség, precizitás és szimmetria jellemző. Erdemes megfigyelni szép és pontos rajzolatú címerformáit, egyenletes, elegáns vonalú betűit. Mindezt réz- és aranyetszői tevékenységének is köszönhetette, amelyet miniatori munkájával párhuzamosan üzőtt. A neves kutató, Florio Banfi szerint Rosselli hazánkban térképmetszéssel is foglalkozott, hagyatéki jegyzékének egyik tétele ugyanis egy Magyarország-térképről tesz említést.

Budai tartózkodása – firenzei dokumentumok tanúsága szerint – 1479 és 1481 közé tehető. Minden bizonnyal adósságai miatt próbált szerencsét a magyar király udvarában és hagyta hátra háza népét. Sikerral járt, az említett források szerint Budáról való visszatérése után házat vásárolt Firenzében.

A sokoldalú Rosselli művészcsaládból származott, testvére, Cosimo elismert festő volt. A két testvér olykor közösen munkálkodott bizonyos megbízásokon, talán Francesco is megpróbálkozott a nagyfestészettel. A kezdeti évek után jeles megbízók, Lorenzo de' Medici, Federico da Montefeltro urbinói herceg és Hunyadi Mátyás foglalkoztatták. Az együttműködés az urbinói herceg könyvtára számára dolgozó miniátorcsapattal kiváló környezetet teremtett számára a fejlődésre. Egyik legkiemelkedőbb alkotásuk a kétkötetes urbinói Biblia volt. Az 1480-as évek közepétől Rosselli egyre kevésbé foglalkozott miniatúrafestészettel, érdeklődése homlokterébe a térképmetszés került.

Stílusa a 15. század harmadik negyedének egyik legmeghatározóbb firenzei mestere, Francesco di Antonio del Chierico hatása alatt formálódott, akinek valószínűleg tanítványa volt. (A Corvina könyvtárban Francesco di Antonio del Chiericótól származó munkák is voltak, elsősorban abban az állományrészben, amely a század közepének nagy bibliofil főpapi generációja, Vitéz János, Handó György és Janus Pannonius könyvtárából származott; kiállításunkon: F3, F5.) Stílusuk olyannyira rokon, hogy Rosselli műveit sokáig Del Chiericónak tulajdonították. Ez utóbbinak figurái (arkifejezés, árnyékolás, testfelépítés, öltözk, hajviselet) csakúgy, mint ornamen-

tális motívumai egyre-másra visszaköszönnék Rossellinél. Mindennek kiemelkedő példája az itt kiállított budapesti Regiomontanus-corvina.

Rosselli stílusában az észak-itáliai miniatúraművészet hatása is felfedezhető. Pályája kezdetén, 1470–71-ben ugyanis együtt dolgozott a sienai dóm számára készítendő karkönyveken két jeles észak-itáliai miniátorral, Liberale da Veronával és Girolamo da Cremonával. Észak-itáliai hatás érzékelhető például a bécsi Regiomontanus-corvina címlapjának keretek közé zárt széldíszén és az ennek köszönhetően színezhetővé váló háttérén, ugyancsak ebbe a körbe tartoznak a számos helyen előkerülő gyöngyök is. Az Origenes-corvina és a Beatrix-psalterium stilizált rozettái és az aranyfiligrán, a rózsaszínnel frissített klorit és a címlapiniciálék formái szintén Észak-Itália felé mutatnak. Észak-itáliai mesterekkel való interakcióra Rossellinek mindazonáltal Budán is alkalma nyílt. Nem kizárt, hogy a firenzei mester ezért, velük harmóniában választotta budai munkái számára az erőteljes északi jegyeket.

A Rosselli egész pályáján átívelő fémművesség miniatúráit sem hagyta érintetlenül, bizonyos illuminációi ékszerszerűek, finom ötvösművekre emlékeztetnek. Kedvelt díszítőmotívuma a fémkandeláber. Dekorativitás iránti vonzódását mutatja, hogy a figurális jelenetekkel nagyon takarékosan bánik, leginkább magányos portrékat ábrázol. Ezek gyakran fémplaketteket imitálnak – ismét az ötvös kezének köszönhetően –, de kedveli az antik medaillonokra emlékeztető profilportrékat is.

FRANCESCO ROSSELLI ÉS A CORVINA KÖNYVTÁR

Rosselli budai munkái jól tükrözik a reprezentatív királyi könyvtár tudatos kiépítését szolgáló műhely kezdeteit. Megfigyelhető ebben a fázisban bizonyos heterogenitás, új másolatok is készülnek, de régebbi, teljesen vagy részben kifestetlen, ám értékesnek tartott másolatokat is munkába vesznek. Érdekes jelenség a mesterkooperáció, a Beatrix-psalteriumon Rosselli együtt dolgozik a Mátyás-graduale lombard mesterével. A gyűjtemény kiépülésének korai fázisában tartalmilag is érzékelhető a heterogenitás, sőt némi esetlegesség, de ezen belül figyelemre méltó a csillagászati munkák, főként a Magyarországon is nagy tekintélynek örvendő Johannes Regiomontanus műveinek preferálása. Ekkor még nem létezik egységes kötés sem, ez csak az évtized végének eredménye lesz. A budapesti Regiomontanus-corvina kötése egy korábban Vitéz környezetében is működő, valószínűleg itáliai származású könyvkötő, az Egidius szükségnevű mester munkája, a Beatrix-psalterium különleges kötése pedig talán az akkoriban éppen Budán tartózkodó Felice Felicianótól származik. Azonban a bécsi Regiomontanus-corvinát csupán tíz évvel később, 1490 körül kötötték be. Mindez azt mutatja,

A Damaszkuszi Szent János műveit tartalmazó corvina díszes címlappárja

Quam aut peregrinis ex relictis fama obit ipse regis la-
dillai in regnu hūgarie venit: multos pstravit. inari
me aut illos qui eidē regi comitis ladillai puaferāt ne
cū vltiores effusi sanguinis ipse comitis ladillai eo
amidi: eo aiosius insurgere: ac inceptā finē ad optatū
ponere vinctā desiderare videbāt. Qd factū fuisset: si p cō/
ponēdis regni rebz: p q3 eligēdo rege: indicta per totū regnū hū

hogyan ekkor még nem találunk állandó, megfelelően képzett könyvkötőt a műhelyben, s emiatt a bekötés meglehetősen problematikus volt.

GÖRÖG CORVINÁK

Az ókori görög irodalom tanulmányozása korszakunkban, a 15. század második felében szinte kizárólag itáliai humanisták privilégiuma volt. Közülük is kevesen voltak, mint *Guarino Veronese*, Janus Pannonius ferrarai iskolamestere, akik még az Oszmán Birodalom terjeszkedése előtt, Konstantinápolyban tanulhattak görögül. A grécisták többsége Itáliába menekülő görög tudósoktól sajátította el a nyelvet és nyert bevezetést a görög irodalomba. Az Alpoktól északra ezek a tanulmányok ténylegesen csak a 16. század első évtizedét követően kezdődtek meg. A budai udvar irodalmár-tudós közege pontosan leképezi ezt a helyzetet. Vitéz János kódexeiben bőséges latin jegyzetei mellett egy-két görög nyelvű glosszát találunk, egészen biztos, hogy nem vagy alig tudott görögül. Az Itáliában tanuló Janust kivételnek kell tekintenünk, kimagasló tehetsége ezen a téren is megmutatkozott, nemcsak olvasott görögül, de jó néhány epigrammája is görög forrásra vezethető vissza, és több próza fordítását is ismerjük.

Az udvar fénykorában, az 1480-as években két meghatározó olasz humanistáról tudjuk, hogy alapos görög tudással rendelkeztek. *Antonio Bonfini*ről, akinek nevéhez *A magyar történelem tizedeinek* megírása mellett több görögül született fordítás is kötődik, köztük a *Philostratos-corvináé*. (Görög címe: *Philostratos-covina*.) Másikuk *Taddeo Ugoletto* volt, Corvin János herceg nevelője, feladatai közé tartozott a görög nyelv oktatása is, de az udvari kultúra szempontjából kiemelkedő szerepet a könyvtár felépítésében játszott.

A korszak humanista és reneszánsz fejedelmi könyvtáraiban összegyűjtött anyag nyelvi megoszlása meglehetősen pontosan megfelelt a fent vázolt helyzetnek. Ha ebből a szempontból megvizsgáljuk a Corvina könyvtárat és utóéletét, három sajátságot figyelhetünk meg. Az 1480-as évek végén a Firen-

zében élő *Naldo Naldi* – *Taddeo Ugoletto* intenciói alapján – dicsőítő költeményt írt Mátyás könyvtáráról. A műben, amely egyébként a kortárs európai irodalomban tematikáját tekintve egészen egyedi darab, felsorolja a könyvtárban fellelhető szerzőket, műveket, külön a latinokat és a görögöket. A kutatás ezt hosszú ideig mintegy katalógusként használta, ám bizonyítást nyert, hogy inkább a humanizmus tudományos programjának megfelelően elképzelt, ideális gyűjtemény képét rajzolta meg, illetve a görög szerzők tekintetében esetenként latinra fordított műveikről van szó, ám néhány esetben mégis sikerült bizonyítani a szerzőkről, művekről, hogy ténylegesen megvoltak a Corvinában, és pedig eredeti görög szövegük. Közéjük tartozhattak *Janus görög kódexei* is, így a ma Bécsben őrzött görög–latin szótára, és azok a munkák, amelyeket latinra fordított, ám azonosításuk a mai gyűjteményekben csaknem lehetetlen, mivel – mai tudásunk szerint – nem alkalmazott egyértelműen hozzá köthető tulajdonosi jegyet a könyveiben. A kétnyelvű gyűjtemény mitikussá vált képének megszületése a 16. század első évtizedeihez köthető. 1525-ben *Johann Alexander Brassicanus*, a Bécsi Egyetemen tanító humanista hosszabb időt töltött Budán, átvizsgálta a könyvtárat, szépszámú kódexet vitt magával, köztük azt a görög nyelvű munkát is, amelyet néhány év múlva nyomtatásban is megjelentetett Bázelen. A kiadás előszavában elragadtatottan nyilatkozik a könyvtárról: „Megszemléltem valamennyi könyvet. [...] Annyi volt itt a görög, valamint a héber kötet, [...] mint tudomásom szerint sehol máshol.” Egy másik forrás pedig arról számol be – a könyvtár görög állományának nagyságát igencsak megemelve –, hogy a palotában külön terem szolgált a latin és külön a görög kódexek őrzésére. Ténylegesen azonban nagyon kevés görög corvinát ismerünk, ha ragaszkodunk a szigorú formai kritériumokhoz (Mátyás-címer vagy corvinakötés), összesen kettőt. Ez a szigorú formalizmus azonban félrevezető volna, mert több olyan fennmaradt görög nyelvű corvina létezik, amelyik nem rendelkezik ezekkel a jegyekkel, ám egykorú levelezések, jelentések alapján biztos, hogy a budai gyűjteményből került ki, döntően a 16. század első évtizedeiben. Elsősorban bécsi tudós humanisták voltak azok, akik magyarországi útjaikat felhasználták, hogy egy-egy tudományosan értékes kódexet megszerezzenek Budáról. Ezeket ma nagyrészt az Osztrák Nemzeti Könyvtárban őrzik. Más görög nyelvű corvinákról is tudomásunk van, amelyek szintén nem rendelkeztek az említett formai jegyekkel, de az előbbi csoporttal ellentétben – kikerülve a könyvtárból – később vagy megsemmisültek, vagy pedig corvina voltukban ma is azonosíthatatlanul lappanganak európai könyvtárakban. A 16. századi tudós tulajdonosok több esetben e kéziratokat használták fel az adott mű első nyomtatott kiadásához; általában a szövegkiadásokhoz írott bevezetőben tettek említést arról, hogy a kézirat a budai könyvtárból származik.

A Corvina könyvtár görög állományának sajátossága, hogy a kódexek régi, esetenként több évszázaddal korábban másolt darabok, szemben az itáliai gyűjteményekkel, ahol a Bizánci Birodalomból származó régi kéziratok mellett a 15. század utolsó harmadában a görögül olvasni tudó literátorok és másolni képes scriptorok számának növekedésével egyre több itt másolt, modern reneszánsz kódexet találunk. Az ilyen régi görög kódexek, mint például a Biborbanszületett Konstantin *De ceremoniis* című művét tartalmazó darab, amely eredetileg a bizánci császári könyvtár példánya lehetett, különösen megemelték a budai görög kódexek értékét a tudós világ szemében.

A görög könyvek nem közvetlenül keletről érkeztek, általában Itáliában szerezték be őket. Régiségük és esetenként hanyatlásuk rajtuk hagyták a bélyegüket. Megbarnult, gyakran

Hunyadi Mátyás
a Thuróczy-
krónika
augsburgi
kiadásában

sérült vagy éppen hiányos kötetek voltak. Budán, hasonlóan a Corvina könyvtárba kerülő, régebben, részlegesen elkészült latin kódexekhez, munkába vették őket, ez azonban egészen más jellegű feladat volt, mint a latinok esetében. Nem illuminálták őket, viszont állapotuk miatt egyfajta restauráláson estek át. Pótolták a laphiányokat, a kiszakadt, de nem elkallódott lapokat pergamencsíkkal megerősítették a maguk helyén, ha új kötést kellett kapniuk, az udvarban élő valamelyik, görögül is olvasó humanista – logikus volna *Taddeo Ugoletto* személyére gondolnunk – megállapította az ívfüzetek, levélpárok helyes sorrendjét, és elvégezte a levélszámozást, mielőtt még a könyvkötő kezébe került volna a könyvtest. Ez utóbbi ugyanis nem tudott görögül, így tartani lehetett a levelek sorrendjének felborulásától a bekötés során.

Noha mindössze két görög corvinát ismerünk, amely a budai műhelyben kapta díszes corvina-bőrkötését, az alapján leírhatók azok a technikai és esztétikai elemek, amelyek megkülönböztetik őket a corvina-bőrkötésbe kötött latin kódexektől. Anyagukban és a kötéstábla díszítésében nem térnek el a latinoktól, viszont a kötés gerincének alsó és felső végén lévő oromszegőt kivezették a kötésre, valamint az alapot képező fatáblák élén egy vájatot képeztek. Ezt a típust a kutatás *alla greca*, görögös jellegű kötésnek nevezi. Nagyon fontos esztétikai és funkcionális eltérés a latin corvinák bőrkötéséhez képest, hogy míg ezeknek címét és/vagy a szerző nevét a hátsó tábla felső sávjába írták aranyozott nyomással, a görög corvinák címe az első kötéstábla alsó sávjába került. Mivel a kódexeket a Corvinában nem állítva, hanem fektetve helyezték el, a könyvtárba belépőnek első pillantásra láthatóvá vált, hogy nemcsak pompájában, hanem tudományos értékében is kimagasló gyűjteményben jár, mert a latin kódexek mellett reprezentatív saját kötés hívta fel a figyelmet az ekkor még ritkábbnak számító görög kódexekre.

FRANCESCO DA CASTELLO ÉS A BUDAI MŰHELY

A milánói miniátor a budai műhely egyik legmeghatározóbb alakja volt. Az ő stílusa vált a „legerősebbé” Budán, őt imitálták a legnagyobb mértékben. 1481-ben biztosan Magyarországon tartózkodott, ugyanis ekkor festette ki *Lindvai Bánfi Miklós* és *Enyingi Török Ambrus* címereslevelét. Ugyanekkorra szokás datálni a mester magyarországi főművét, a *Kálmáncsehi-breviariumot* is. *Francesco da Castello* nevét is csupán ebből a kódexből ismerjük, mivel három helyen is szignálta. Munkái között a másik fogódzót a bécsi *Ptolemaios-corvina* kínálja, ugyanis illuminációjában felismerhető egy másik kódex, az 1488 októberére datált bécsi Hieronymus-corvina hatása. Ezek a dátumok minden bizonnyal kijelölik *Francesco da Castello* magyarországi jelenlétét is, a miniátor az 1480-as évek elejét követően valószínűleg távozott hazánkból, és csupán a budai műhely második intenzív korszakában, az 1490-et közvetlenül megelőző években tért vissza.

Francesco da Castello stílusa, amely mélyen gyökerezik a milánói tradícióban, *Luchino Belbello da Pavia* (†1473 k.) és *Cristoforo de Predis* (1440/45–1487) hatása alatt formálódott. Tanoncéveit 1473 és 1477 között Milánóban töltötte, *Bartolomeo Gossi* mellett. Keze legkorábban – 1473 és 1477 között – a piacentzai *San Sisto*-templom és konvent karkönyvegyüttesében tűnik fel. Jelentős részt vállalt a *Carlo Pallavicino*, Lodi püspöke számára készített karkönyvsorozatban is, kiemelkedő munkája a *Pallavicino-breviarium*.

Stílus tekintetében a budapesti *Kálmáncsehi-breviárium* bizonyos elemeiben gyökeresen eltér *Da Castello* többi magyarországi munkájától. Az alakok párhuzamait csupán egyetlen

lodi és két piacentzai karkönyvben találjuk meg. A figurák bőre itt is jellegzetesen szürkés, zöldes tónusú (a középkori verdaccio nyoma), ám az arcok kevésbé kidolgozottak. Jellemzőik a mélyen ülő szemek, a nagy, világos szemhéz és a magasan ívelt szemöldök. A rózsaszín arcpír itt még nem vagy alig tűnik elő. A puttók teste szinte absztrakt módon tagolt, bordáik, izmaik hangsúlyosak, hajuk sapkaszerű, tagolatlan, határak a homlokon egyszerű ívben halad. (A többi kódexben ez módosul, a haj csak a homlok közepén, a fejtetőn marad meg.) Az alakok és más elemek fekete kontúrja határozott. Megjelenik a mesterre olyannyira jellemző, sajátosan hajlított tartású, ősz szakállú férfialak. Jóllehet az arcok rajzolatában *Belbello da Pavia* hatása tükröződik, az illumináció figuráisan és kompozicionálisan nagyon erősen kapcsolódik *Cristoforo de Predis* művészetéhez, az oldalnézetben, csoportosan ábrázolt emberalakok, az álló helyzet, az egyenes tartás, az arányok, a figurák vonalainak oldottabb vezetése, a tér nagyarányú kitöltése, az építészeti elemek jelenléte mind *Predis* stílusának sajátosságai.

A felsorolt elemek egyedivé teszik a *Kálmáncsehi-breviariumot* a mester oeuvre-jében, ugyanakkor a kódex teljes ornamentikája *Da Castello* más munkáiban is megfigyelhető. A húsos, sűrű, vaskosabb indák és levelek még a gótikus művészet sajátosságai. Jellegzetesek a pöttyözött középi virágfejek és termések, a gránátalmák és a színes bogycsokrok. A kódexben oly sokszor alkalmazott, főként a ferrarai miniaturaművészetre jellemző filigrándísz lehet közvetlen ferrarai hatás, miként a kutatás feltételezi, de ötlete *Cristoforo de Predis*től is származhat, akinél ez a díszítési mód ugyancsak jelen van. *Francesco da Castello* kedveli a babérkoszorúkból kialakított medallionokat, bennük narratív (Jézus születése) vagy felsorolásszerű (erények, próféták) ábrázolásokat helyez el. Jellegzetesek tájleírásai is: a háttérben kétoldalt hegyek, rajtuk őrtornyok, a hegyek tövében gömblobozatú fasor, kövek, a töredezett talaj metszése látszik, részleteik arannyal kidolgozottak. A háttér lehet mélykék és is, rajta függőleges, „esőszerűen” lehulló fénysugarakkal vagy fénnyullámmal.

Da Castello egyéb budai munkáiban, valamint a lodi és a piacentzai karkönyvek jelentős részében a *Kálmáncsehi-breviarium* jól megfogható forrásával, *Cristoforo de Predis*szel szemben mintha sokkal erősebben érvényesülne *Belbello da Pavia* hatása: az ő stílusából eredeztethető az alakok jellegzetes hajlása, a keskenyebb, kidolgozottabb és finomabb arcok. Új jelenség a fehérebb bőrszín, a piros határozottabb megjelenése az orcákon, a visszafogottabb kontúrok. A puttók teste is kevésbé tagolt. Újabb sajátosság az orcákon függőlegesen húzódó, sötét, széles barázda. A lodi karkönyvek egyikében felfedezhető az 1485 után keletkezett, *Bernardo Butinone* és *Bernardino Zenale* által festett trevigliói polyptichon egyik, rövidülésben ábrázolt arcú figurájának hatása. Talán ennek a hatásnak köszönhető az említett barázda is, valamint a méztelen férfialakoknál a szembeötlően kiemelkedő mellkas. A végeredmény mindenesetre finomabb, részletgazdagabb, és a dramatikus árnyékolás ellenére őriz egyfajta melegséget.

Éppen ezért feltételezhető, hogy a miniátor minden olyan magyarországi munkája, amely ezeket a jellegzetességeket hordozza, más időpontban, később keletkezett, mint a *Kálmáncsehi-breviarium*. Közülük a *Ptolemaios-corvina* datálható 1488 és 1490 közé. Mindazonáltal mintha e kódex stílus összefüggene a Trapezuntius- és a *Tolhopff-corvináéval* is. Nem csupán az ultramarin – esetleg zöld és vörös – háttér és az arany ornamentika alkotta, hasonló megjelenés miatt. Úgy tűnik ugyanis, hogy *Francesco da Castello* választott díszítési módja követi a kódexek tematikus megoszlását.

A kódexek tartalmából részletek meg is hallgathatók a kiállításon
Fotó: Klotz Miklós

A Mátyás-graduale egy németalföldi mester által kifestett címlapja Krisztus feltámadását ábrázolja

Részlet egy, a török szultánokról és a török birodalom adminisztrációjáról szóló munkatekercsből

Bevonulás az
Ígérlet földjére,
a húsvéthétfő
introitus
a Mátyás-
gradualében

A miniátor a világi műveket tartalmazó kódexek számára újfajta, erőteljesen reneszánsz hatású dekorációt dolgozott ki, amely különbözik liturgikus, vallásos tárgyú munkáitól. Ezzel szemben talán nem véletlenül választotta a ferrarai típusú filigrán bordúrt a *Septuaginta* (görög nyelvű Ószövet-ség) fordításáról szóló *Aristeas-corvinában*, valamint azon az egyetlen oldalon, amelyet Kálmáncsehi Domonkos kisebb Breviarium és missaléjában festett. Ez utóbbi kódex érdekes darab. A korszak nemzetközi gyakorlatában nem példátlan, ám a fennmaradt budai kódexek között egyedi jelenség, hogy miközben a kéziratot díszítő másik kéz (vagy kezek) jórészt Francesco da Castello stílusát imitálja, a mester maga is részt vesz a közös munkában; igaz, csupán egyetlen oldal erejéig.

Francesco da Castello a budai műhely folyamataiba azáltal is bekapcsolódott, hogy mind a Ptolemaios-, mind pedig a Trapezuntius-corvina esetében olyan másolatokat miniált, amelyek még *Vitéz János* környezetében, 1470 körül készültek, ám díszítetlenek és bekötetlenek maradtak. Ugyanezt megfigyelhettük Francesco Rossellinél, és ezt fogjuk látni az „első címerfestő” tevékenységében is.

Mindazonáltal egyre valószínűbbnek látszik, hogy Francesco da Castello műveinek körét ki kell bővítenünk egy további nagy csoporttal.

A CASSIANUS-CSOPORT

Az 1480-as évek legvégén, az intenzív és tudatos könyvtárfejlesztés időszakában Budán nem csupán korábbi állományokból építkeztek, hanem teljesen új kódexek is készültek.

Három vagy négy másolót azonosíthatunk ekkor a királyi könyvtár szolgálatában. Fennmaradt munkáik a *Nagylucseipsalterium*, az *Averulinus*-, a *Beda Venerabilis*- és a *Philostratus-corvina*. E kódexek írásképe meglehetősen hasonlít egymásra, ami arra utal, hogy a scriptorok talán tudatosan törekedtek az írásképek egységesítésére. Elképzelhető, hogy az *Averulinus-corvina* írása volt a minta, valószínűleg egy itáliai scriptor munkája, amelyet a magyar scriptorok megpróbáltak utánozni.

Talán az összhatás egységesítését szolgálta az a nagyon markáns, új díszítésmód is, amely ekkoriban születik az új másolatok oldalain, alapvetően milánói hatást tükrözve. Jellemzője a vörös vagy kék háttér, rajta arany ornamentika fedőfestékes kiegészítésekkel. Motívumai a hagyományos akantusz ívek, bőségszaruk, ékszerek mellett a *grottesche* készletéből származnak (maszkok, koponyák, mitológiai lények, fegyvercsoportok – mindez sűrű, mégis karcsú, szellős

füzérekbe rendezve). Az összhatás megfelel a korabeli itáliai trendeknek, melyekben tükröződik az évtized elején Rómában felfedezett *Domus Aurea*, Nero császár ókori palotája freskóinak hatása. (Párhuzamként említhetjük a híres milánói mester, *Giovan Pietro Birago* illuminációit is. Az általa festett corvina, Battista Mantuano *Parthenicéje* a kiállításon is megtekinthető. Különös viszont, hogy a figurák feltűnően hasonlítanak *Francesco da Castello* alakjaihoz.

A stíluskörbe tartozó miniaturák alkotójának alakját a mai napig tudományos vita övezi. Hoffmann Edith (1888–1945) művészettörténész, a corvinakutatás kimagasló alakja a miniátort önálló személyiségként értelmezte, és a csoport egyik legnívósabb darabjáról, a Cassianus-corvináról *Cassianus-mesternek* nevezte el, majd azonosította a milánói *Giovanni Antonio Cattaneo*val, a madoccai apáttal. 1495-ben ugyanis II. Ulászló számadáskönyve a madoccai apátot „a királyi könyvek miniátoraként” nevezi meg. *Balogh Jolán* művészettörténész pedig talált két olyan dokumentumot a milánói levéltárban – az egyiket 1487 októberére, a másikat 1490. január 12-ére datálva –, amelyek egy bizonyos *Frater Johannes Antonius Cattaneo Mediolanot* madoccai apátként neveznek meg. Hogy egy *Giovanni Antonio Cattaneo* nevű milánói miniátor valóban létezett, azt három, 1473-ban Milánóban kelt szerződés bizonyítja – Mario Marubbi találatai –, amelyekben bizonyos Giovanni Antonio Cattaneo domonkos szerzetes és miniátor tanulókat fogad. A magyar kutatás továbbra is Hoffmann Edith elképzelését, a Cassianus-csoport miniátorának önálló személyiség voltát fogadja el, és mivel a Cattaneoval való azonosítás nem vált népszerűvé, a Cassianus-mester elnevezést használja.

A nemzetközi kutatás ugyanakkor Angela Daneu Lattanzi tanulmánya óta a *Cassianus-mestert* azonosnak tekinti – első sorban a figurák és a tájelemek hasonlósága okán – *Francesco da Castello*val. Ebben az esetben a miniátor munkásságában a változás rendkívül nagy ívét kell feltételeznünk, ami egyben minőségbeli javulást, jelentős fejlődést is jelent.

A gyökeresen új stílus születését a divatos trendek, valamint a magyar királyi udvar által teremtett lehetőségek és kihívások együttesen teheték lehetővé. Ha elfogadjuk a Francesco da Castelloval való identifikációt, akkor a kiállításon bemutatott Ptolemaios-, Tolhopff- és Trapezuntius-corvina egy átmeneti, megelőző állomást képezhet az új stílus irányába. A valódi fordulópont mindazonáltal az *Antonius Averulinus* (Filerete) építészeti traktátusát tartalmazó corvina lehetett. Ez a dískódex reprezentációs értékét, jelentőségét tekintve párhuzamba állítható a Philostratus-corvinával. Talán időben is párhuzamosan készült vele, hiszen 1488 októberére datált. Képi programjának célja Mátyás dicsőítése, az uralkodó békés és háborús tetteit laudálja – miként a Philostratus-corvina díszítése is –, ezúttal különös tekintettel építkezéseire. A kódex szövegét ugyanúgy az udvari történetíró, *Antonio Bonfini* fordította latinra, mint a Philostratus-corvináét, és mindkét fordításhoz ő fogalmazott előszót. Mindkét kötet másolója a királyi scriptorok említett csoportjából való.

Úgy tűnik tehát, hogy ez volt az a kézirat, amelyen az új, lombard alapokon nyugvó stílus megszületett. Ebben a kódexben *Francesco da Castello* részvétele mindenképpen megfigyelhető. A lágy, ráncatlan arcok párhuzamba állíthatók akár a *Ptolemaios-corvina* figuráival is. Később, a Cassianus-csoport más darabjaiban az arcokat eluralja, hideggé teszi az elmosódó, gyakran eltúlzott, sötét sfumato (elmosódó átmenet a sötét és világos árnyalatok között), a barázdáltság pedig vad kifejezést kölcsönöz nekik. Mindez természetesen fakadhat Francesco da Castello stílusának szerves fejlődéséből is.

Mindazonáltal a díszítőelemek között számos olyat találhatunk, amely egyáltalán nem fordul elő Francesco da Castellónál. Ám ennél sokkal fontosabb, hogy az új ornamentika „szűrő”, „szálkás” jellege alapvetően különbözik Da Castello kissé vastagabb, lekerekített formáitól. Ha a motívumkészletet ki is lehet cserélni, a vonalvezetést, egy kéz alapkarakterét vajon milyen mértékben?

Néhány, dátummal ellátott kódex, illetőleg bizonyos darabokban már II. Ulászló címerének jelenléte miatt az új stílust hordozó csoport jól datálható az 1490 körüli évekre. Két késői alkotás lehet a *Felix Petantius*nak tulajdonított *Historia Turcica* nürnbergi példánya, valamint a török császárok leszármazását tartalmazó tekeres ma Madridban található eredetije is. (A kiállított tekeres, amely szintén a budai műhelyben készült, a madridi példány másolata.) Egy esetben nem az uralkodó, hanem egy főpap, *Nagylucsei Orbán psalterium*át díszítették ebben a stílusban. A műhely kisebb mesterei is szívesen imitálták ezt a díszítésmódot, közülük kiemelkedik a *vatikáni missale*. Sőt, a stílusnak tágabb közép-európai visszhangja is megfigyelhető, ezt tükrözi *Thurzó János* boroszlói püspök *hóraskönyve* a 16. század elejéről.

KÖNYVTÁRGYARAPÍTÁS BUDÁN AZ 1480-AS ÉVEK VÉGÉN

A műhely életében a második virágkor az 1490-et megelőző években jött el. Minden bizonnyal ennek az is oka volt, hogy a Bécs és Bécsújhely elfoglalása után beállt, viszonylag nyugodt politikai helyzetben az uralkodó és udvara nagyobb figyelmet és még több pénzt tudott fordítani kulturális célokra, így a könyvtár fejlesztésére is.

E néhány esztendőben születik meg jórészt mindaz, amit *Corvina* könyvtárként ismerünk. A folyamat legfőbb irányítója a pármái *Taddeo Ugoletto* volt; *Bartolomeo della Fonte* és *Naldo Naldi*, firenzei humanisták segítségével két szálon indította el a budai könyvtár kampányszerű fejlesztését, Firenzében és Budán. Budán a gyarapítás mellett a fő cél a kötetek és a könyvtár megjelenésének egységesítése volt. Ennek eszköze a kétféle kötetstípus (aranyozott bőrkötés, bársonykötés), valamint a címlapok egységes címetípusának alkalmazása volt. A választott címetípus különbözik mind az Itáliában, mind pedig az egy évtizeddel korábban, 1480 körül Budán készült corvinák címerétől. Mátyás magyar és cseh királyi címere lesz a reprezentáció preferált formája, melynek első és negyedik mezejében a magyar vágások, a másodikban és a harmadikban a cseh oroszlán, a szív pajzsban pedig a Hunyadiak hollója látható.

Úgy tűnik, hogy a gyarapítás első lépéseként megpróbálták begyűjteni minden olyan kéziratot a jelentősebb gyűjteményekből, amelyek valamilyen okból hozzáférhetők voltak. Mindenekelőtt a kegyvesztettként elhunyt *Vitéz János* érsek (1408 k.–1472) könyveit, amelyek a főpap halála után valószínűleg Esztergomban maradtak. (Közülük a legszebbeket utóda, a Mátyástól elpártoló Johann Beckensloer esztergomi érsek az 1470-es évek közepén magával vitte Salzburgba.) De kerültek Budára *Handó György* kalocsai érsek és *Janus Pannonius* könyvtárából is kódexek.

Az így szerzett kéziratokon Budán – készségi fokok függvényében – a következő beavatkozásokat hajtották végre.

1. Ha a kézirat már díszítve volt, és rendelkezett címerrel, kötéssel, akkor csupán Mátyás címerét festették az előző tulajdonos címerére.

2. Ha a kézirat díszítve volt, de a címer helye üresen maradt, és a kódex kötése sem készült még el, akkor a kézirat Mátyás-címet és corvinakötést kapott.

3. Ha csupán a másolat, azaz a szöveg készült el, ám a kéziratköteg kifestetlen és bekötetlen volt, akkor minden további munkafázist elvégeztek rajta, kifestették, bekötötték, és Mátyás címerét is belefestették. Ezek a darabok a kiállításon főként az „első címerfestő” csoportjában láthatók, de Francesco da Castello is dolgozott ilyen „rég” kézíraton.

Megfigyelhető, hogy ezeket az egységesítendő állományrészeket Budán készségüknek megfelelően, körülbelül a fenti szempontok alapján csoportosítva osztották fel az egyes miniátorok között.

Az itt látható kódexek többnyire a második kategóriába tartoztak, tehát díszítésük már korábban elkészült, de nem volt címerük és legtöbbször kötésük sem, a miniátornak csupán címereket kellett a címerhelyekre festenie. Díszítésük egységes, valamikor az 1450–60-as években készültek, általában Firenzében. Több kötetben megtalálhatók *Vitéz János* autográf bejegyzései. A glosszák a kéziratokba kerülhettek volna akkor is, ha eleve a Corvina könyvtár számára vásárolták volna őket, de csaknem biztos, hogy első tulajdonosuk *Vitéz* volt, aki az említett *Handó Györggyel* és *Janus Pannoniusszal* együtt *Vespasiano da Bisticci* firenzei könyvkereskedő rendszeres vásárlói közé tartozott. Találunk a csoportban olyan darabot is, amelyik korábban már másik tulajdonost is megjárt.

A kódexcsoport díszítése az itáliai miniaturafestészet egyik finoman esztétikus fejezetéhez tartozik. A gazdagon burjánzó, kézzel, zölddel és rózsaszínnel kitöltött fehér indafonatok, az ún. *bianchi girari* a 15. század közepének kedvelt díszítésmódja volt. A Karoling-kor hasonló formáiból született, miként a reneszánsz kódexek írásképe is. Figyelemre méltó, hogy a csoportban hat kódex is a korszak egyik legjelentősebb miniátorának, *Francesco di Antonio del Chiericónak* vagy műhelyének a munkája, aki a kiállításon is szereplő neves firenzei miniátorok, *Francesco Rosselli*, *Attavante degli Attavanti* és *Boccardino il Vecchio* mestere volt.

Ezt a kódexcsoportot Budán a „második címerfestő” látta el címerrel. Az általa festett Mátyás-címer zárt, összefogott kompozíció. A heraldikai ezüstöt fehér helyettesíti, az oroszlánok karcsúak, tagolt alakjuk felszíne kissé lazúros, karmos mancsuk határozott. A címer jellegzetes díszítőeleme a címerpajzsot keretező vastag aranykontúr, amelyet vékony fekete vonal is kísér.

A csoport darabjait egységes lila bársonykötéssel látták el, amelyhez aranyozott, festett, ún. budai típusú metszés társult.

hunc q̄draginta milia: necno illoꝝ capitaneꝝ: de ra: keme: r̄aio
 cha cecidisse dicunt. quoz tandē capitaneoz cadauera ipsi humi
 ad statua memoratā detulerūt: r̄ ibidē p̄digne tradiderūt sepulture
 Quāti aut̄ romano de exercitu corruerūt. p̄ compto valet dicere
 nemo. sufficit tñ certamine in hoc tantā ipsos clades accepisse: q̄
 p̄amplius illos p̄tra hūnos p̄gregari nullus oīno hoīm p̄suadere
 potuit.

KÖTÉSEK A BUDAI MŰHELYBEN

A Corvina könyvtár egységesítésének leglátványosabb esz- köze a kötés volt. Alapvetően kétféle kötéstípust dolgoztak ki a bibliotéka számára, a *bársonykötéseket* és az *aranyozott bőrkötéseket*. A bársonykötésekhez általában a legértékesebb és legdrágább bársonyfajtát, a lila színű alessandrinót használták fel, ám ritkább esetben vörös bársony is előfordult. A bársonnyal bekötött kódexek metszését részben aranyozással, részben pedig florális ornamentikával díszítették rózsaszín, kék és zöld színekben, a hosszanti metszésen keretbe foglalva a kötet címét is feltüntették. A metszéstípust a kutatás „budai metszésnek” nevezte el. Ez a típusú metszés kizárólag a bársonykötésű corvinákkal járt együtt. Két kivételt ismerünk, amikor a festett-aranyozott metszés bőrkötést kísért, a Beatrix-psalteriumot és az *erlangen*i Bibliát. Elképzelhető, hogy ez a két kódex annak a folyamatnak a kezdetét jelzi, amikor az önálló budai corvinakötések kidolgozása elkezdődött, és még nem tisztultak le teljesen a később olyan egyértelműen elkülönülő kötéscsoportok.

A kötések esztétikumához a csatleszorítók és a csatpántok is hozzájárultak. A lila bársonnyal bevont táblákat arannyal áttört textilszalag fogta össze, a csatleszorítók pedig leveleket formázó bronzlemezek voltak. Az Augustinus-corvina vörös bársonykötésén a csatleszorító pompás ötvösmunka, aranyozott ezüstdelfinek, amelyek zománcból kialakított Mátyás-címereket fognak közre.

Az F csoport valamennyi darabja Isztambulból került vissza Magyarországra a 19. század második felében. Közülük hármat Abdul Aziz szultán ajándékozott Ferenc Józsefnek 1869-ben, a többit pedig Abdul Hamid szultán a budapesti egyetemi ifjúságnak 1877-ben. Utóbbiak címlapjukon arannyal írt dedikációt hordoznak: *A törvényhozó szultán Szulejman khan ő felsége ideje óta, a topkapui császári palota könyvtárában őrzött könyvek közül való. – Az oszman birodalom padisahja, a felséges II. Abdul Hamid khan ő felsége, Magyarország tudományegyetemének adott ajándéka. 1294 (1877) Rebbi ül evvel 25-én.* (Erődi Béla fordítása.)

A BIBLIOTHECA CORVINA MINT AZ URALKODÓI REPREZENTÁCIÓ ESZKÖZE

A *Philostratus-corvina* nemcsak a királyi könyvtár, hanem Mátyás teljes uralkodói reprezentációjának kiemelkedő darabja. A kódex minden ízében a budai udvar alkotása. Az alapjául szolgáló görög szövegeket, a szofista Philostratus műveit (Kr. u. III. sz.) az udvari könyvtáros, *Taddeo Ugoletto* javaslatára az udvari történetíró, *Antonio Bonfini* (1434–1503) fordította görögről latinra. Az ő tollából származik a kötet előszava is, amely valójában különálló mű, Bécsűj hely magyarok általi bevételéről szól, amelyre 1487. augusztus 17-én került sor. A kódex címlapjának díszes iniciáléja a győzelmi diadalmenetet ábrázolja, a diadalkocsin Mátyás, más értelmezés szerint fia, Corvin János látható.

A kettős címlap összetett ikonográfiai programja nem más, mint Mátyás dicsőítése a képzőművészet eszközeivel az uralkodólaudációk általános retorikai szabályai szerint, a magyar király háborúban és béke idején tanúsított erényeinek hangsúlyozásával. Utóbbi jegyében említetük meg – néven nevezve a bal oldali címlap tartalommutatójában – könyvtára is, *Corvina Bibliotheca*ként. A megnevezés, megnevezhetőség arra utal, hogy a könyvtárat immár az udvari reprezentáció önálló, elkülöníthető egységeként fogták fel. Körülhatárolását szolgálták az egységes kötések és a címer. A címertípus tudatos kiválasztását a *Philostratus-corvina*ban szinte folyamatában követhetjük. A kódex címereit ugyanis, melyek eredetileg az

uralkodó osztrák hercegi pecsétjének összetételét követték, egyetlen kivételtől eltekintve egységesen átfestették Mátyás magyar és cseh királyi címerére.

A kutatás mind ez idáig csupán a kódex kötését tartotta budai munkának, minden más elemének elkészítését Firenzébe lokalizálta. Úgy tűnik azonban, hogy a másolat és az illumináció is Budán készült. Miként a Cassianus-csoport darabjaiban is látható volt, az 1480-as évek végén néhány helyi scriptor kifejezetten a királyi könyvtár számára dolgozott. Szemmel láthatóan érzékelhető az a törekvésük is, hogy íráskéjük hasonlítson egymáshoz. A *Philostratus-corvina* is egyikük munkája. Természetesen a felhasznált pergamen is helyi módon lett kikészítve, kicsit vastagabb, mint a finom itáliai pergamen, és felszínéről is hiányzik a fényes réteg. Más kodikológiai/paleográfiai jellemzők, úgymint a sorok sűrűsége vagy a vonalazás is hazai másolásra utal.

A kódex miniátora *Boccardino il Vecchio* (1460–1529) volt. A firenzei mester szülőhazájában dolgozott *Francesco di Antonio del Chierico* műhelyében, de együttműködött *Gherardo* és *Monte di Giovannival* és *Attavantéval* is. A Medicieknek is teljesített megbízásokat. 1495-ben alapított Firenzében önálló műhelyt. Gyors és könnyű kezű miniátor, elegáns ornamentikája mellett jellegzetesek babaszerű, lazúrosan megfestett figurái és könnyedebb, világosabb koloritja. Számos motívumot, megoldást vett át Attavantétól. Korábban fel sem merült, hogy a *Philostratus-corvina* illuminációját nem Firenzében, hanem Budán készítette volna, de részben a kézirat fent bemutatott budai orientáltsága, részben pedig bizonyos körülmények határozottan ezt a forgatókönyvet sugallják. A dískódex belső címlapjain ugyanis a historizáló iniciálék félalakjai nyilvánvalóan egy másik, nála figurálisán jóval gyengébb kéztől származnak, aki az egyik esetben egy Francesco Rosselli által kifestett, már kész corvinából másol egy félalakot. (Hasonlót láthatunk a bécsi Regiomontanus-corvina jobb alsó sarkában). Erre csak Budán kerülhetett sor, a kisebb miniátor pedig valószínűleg az „első címerfestő” lehetett. Szintén budai eredet felé mutatnak a címerátfestések, amelyek magától Boccardinótól származhatnak. Ilyen munkafolyamat Firenze és Buda távolságában nem elképzelhető.

A királyi könyvtár egyik legfontosabb kódexének reprezentációs erejét mutatja az is, hogy évtizedekkel később Boccardino il Vecchio a *Philostratus-corvina*éhoz nagyon közelálló stílusban készített egy breviariumot *Szatmári György* (1457 k.–1524) pécsi püspöknek. De az sem kizárható, hogy a miniátor egyszerűen ezt az eszközkészletet rezerválta liturgikus vagy ájtatos tartalmú megrendelések számára, mert a breviarium nagyon közel áll Attavante egy jóval korábban, 1483-ban készült missaléjához.

Kálmáncsehi Domonkos könyveivel már a kiállítás több pontján is találkoztunk. Imakönyve 1492-ben készült, minden bizonnyal a budai műhelyben vagy annak környezetében, hiszen a kódex valóságos foglalata a Corvina könyvtárban fellelhető legkülönbözőbb stílusoknak. (A díszített oldalak valószínűleg megsemmisült corvinák nyomait is őrzik.) Az imakönyv ismeretlen mestere az egyik oldalon a *Philostratus-corvina* egyik címlapját imitálta.

Miként ezt fenti példánk is mutatja, a liturgikus és ájtatosági könyvek nyomtatásban való terjedése ellenére a reprezentatív, esetleg ünnepi alkalmakra készített darabok továbbra is dískódexek vagy legalábbis kézzel festett nyomtatott könyvek voltak. A fennmaradt kötetek díszítése gyakran a corvinakéval rokon. Ezt a királyi könyvtár és műhely reneszánsz stílusának természetes kisugárzása is okozhatta, de talán tudatosan is törekedtek a stílusimitációra.

A Mátyás-trón-
kárpit a corvi-
na-kiállítás első
termében, elő-
térben Kálmán-
csehi Domonkos
Budapestben
őrzött pompás
breviariuma
látható

Fotó: Klotz Miklós

Éneklő kórus
a Mátyás-
gradualében

A corvinakötés
centrumában
Mátyás címere

Attila ábrázolása
a Thuróczy-króni-
ka augsburgi ki-
adásának királyi
példányában

A Damascenus-corvina metszése, restaurált kötéspántja és csatja

AZ „ELSŐ CÍMERFESTŐ” ÉS AZ ARANYOZOTT CORVINA-BŐRKÖTÉSEK

A Corvina könyvtár egyik legmeghatározóbb kismestere az „első címerfestő” szükségnévvel illetett miniátor volt. Vörössel, zölddel, késsel színezett virágos kompozíciói egységes csoportot képeznek a fennmaradt corvinaállományon belül. Stílus alapján valószínűsíthető, hogy Firenzéből, az Attavante-műhely környezetéből érkezett Budára az 1480-as évek végén. Elsősorban őt is a régebbi állományok „rendbetételével” bízták meg, főként olyan szövegírázatokon dolgozott, amelyek körülbelül húsz évvel korábban, 1470 körül készültek, valószínűleg Vitéz János és az ekkor Magyarországon tartózkodó csillagász, *Johannes Regiomontanus* környezetében, ám díszítetlenek és bekötetlenek maradtak. (E kéziratok másolói hazai scriptorok voltak, akik – minden bizonnyal Vitéz instrukcióinak megfelelően – az Itáliából érkezett kódexeket mintának tekintve megpróbálták utánózni a humanista írást.)

Az „első címerfestő” – összhangban a „második címerfestővel” – szintén Mátyás magyar és cseh királyi címerét festette a gondjaira bízott kódexek címlapjára, ám a címer köré szerény virágos díszítést, esetleg puttókat is helyezett, ha pedig a kézirat teljesen díszítetlen volt, díszes kezdőbetűt és széldísz is készített. A széldísz és a címer körüli illumináció stílusa harmonizált egymással. Inicialéit laparanyból alakította ki, sötétké, olykor vörös háttér elé helyezve, amelyet finom ezüst ornamentikával díszített.

Amennyiben a kéziratnak már volt díszítése, csupán lefedte Mátyás címerével az előző tulajdonos címerét, például Vitéz Jánosét, Handó Györgyét vagy akár *Béssarión* bíborosét, ha pedig helye üres volt, belefestette a címert.

Azok a kódexek, amelyeken az „első címerfestő” a fenti munkákat végezte, nem bársony-, hanem aranyozott bőrkötést kaptak. Eleinte talán a méret határozta meg a corvinák kötéstípusát, a bársonyt a nagyobb, az aranyozott bőrt pedig a kisebb darabokra szánhatták. Lehetséges, hogy mind az elrendezés, mind pedig a díszítőelemek terén a szintén kis méretű *Beatrix-psalterium* különleges, keleti jellegű kötése bírt inspirációs erővel. (A keleti kötések a reneszánsz könyvkötészet egyik legfőbb ihletadó forrását jelentették. Mivel az olyannyira tisztelt és felélesztetni kívánt antikvitásból nem maradtak fenn könyvkötések, a stílusok korabeli formálói az orientális kötések finomságát és szépségét tartották méltónak a klasszikus szerzők műveinek borítására.) A legkorábbi cor-

vina-bőrkötések ugyanis a *Psalteriumon* is látható keleties elrendezést követik, hozzá hasonlóan középpontjukban a Mátyás-címerrel. Egyben ezek azok a darabok, amelyeket az „első címerfestő” virágos ornamentikával díszített, melynek motívumai harmonizálnak a kötés díszítőelemeivel, virág- és levélbélyegzőivel. Mintha ez a régi állomány – az „első címerfestő” által díszítve, hangsúlyozott középdíszes kötéssel, közepén a Mátyás-címerrel – valamiféle kezdetet jelentett volna a corvina-bőrkötések történetében. Ez a „rend” később felborult, Itáliából érkező, új, nagyobb méretű kéziratokat is kötöttek aranyozott bőrből, és a kötések díszítése is ennek megfelelően módosult.

A megszülető új kötéstípus önálló fejezetet képez az európai könyvkötészet történetében, hiszen első alkalommal alkalmaztak ilyen nagymértékben aranyozást bőrkötéseken. A változatosságukban is egységes kompozíciók all’antica és orientális elemeket ötvöznek. Pontok, pálcák, levelek, palmetták, rozetták, tulipánok, korszók bélyegzői alkotják őket. Az orientális elemek főként az elrendezésben jelennek meg (számárhát, mandorlaforma, sarokdíszek), valamint a kék aláfestésre helyezett börmetszés technikájában.

A corvinakötések további újdonsága volt a cím belekomponálása a díszítésbe. A latin nyelvű kódexek kötésein a hátsó kötéstábla felső részén, a görög nyelvű kódexeken pedig az első kötéstábla alsó részén foglalt helyet a kötet címe aranykeretben és aranynyomással. A bőrkötések tábláinál a csatpántok arannyal áttört vörös textilszalagból készültek. Csatlászorítókkal itt nem találkozunk, hogy ne fedjék el a kötések díszítésének pompás kompozícióját.

Az „első címerfestő” nemcsak régebbi állományokon, hanem frissen készült, nagyobb méretű kéziratokon is dolgozott. Címlapjai ekkor már összetettebbek, az egyszerű, virágos ornamentikát csupán a kódexek belsejében alkalmazza. Ám ekkor sem szakít az *Attavante-műhely* motívumkészletével.

A feltámadt Krisztus a Mátyás-graduale címlapján

A címlapokat mind a négy oldalon osztott, keretelt bordűr veszi körül, ebben foglal helyet a növényi ornamentika, amely az egyik esetben a Philostratus-corvina díszítését idézi. A magyar királyi címer elemei és Mátyás családi címerei meghatározó szerepet játszanak a kompozícióban. Az iniciálékba figurális ábrázolás kerül.

Azonban már e „saját stílusú” művekben is megjelenik az utánzás motívuma: a puttók némelyike (hajviseletük, testtartásuk, modellálás) Francesco Rosselli puttóira emlékeztet. A stílusimitáció eszközével az „első címerfestő” – együtt a „második címerfestővel” – leginkább a *Ransanus-corvina*ban él. Az sem kizárt, hogy tőle származnak a *Philostratus-corvina* belső címlapjainak historizáló iniciáléi is, amelyek pedig a kódex főminiátora, *Boccardino il Vecchio* stílusát próbálják utánozni.

Az e csoportba tartozó kódexek jelentős része a Monarchia felbomlása után, a kultúrjavarok visszaszolgáltatását szabályozó velencei egyezmény keretében tért vissza Bécsből Magyarországra 1933–34-ben.

A RANSANUS-CORVINA – REJTETT MESTEREK

A corvina, amely *Petrus Ransanus*nak *A magyar történelem rövid foglalata* című művét tartalmazza, címlapábrázolása miatt Mátyás könyvtárának legismertebb darabjai közé tartozik. A lucerai püspök humanista stíluseszmenyt követő alkotásának egyik legfőbb forrása *Thuróczy János*nak a középkori krónikák szellemében készült magyar történelme volt. Beatrix királyné éppen *Thuróczy* művének ismeretében bízta *Ransanus*t a korszerű magyar történelem megírására.

A kódex a budai műhely egyik nagy „nyeresége”, sikerült ugyanis bizonyítani róla, hogy Budán készült. (Mind ez idáig nappolyi munkának tartotta a kutatás.) Besorolhatatlanságát az okozta, hogy készítői a legkülönbözőbb stílus elemekből és formai motívumokból „ollózták össze”, s a végeredmény teljesen egyedi összkép lett, az imitáció különösen erőteljes példája. Talán egyik részt vevő miniátor sem a saját stílusát követte

benne. A budai eredet mindazonáltal annak köszönhetően vált világossá, hogy sikerült a kódexben az „első címerfestő” kezét azonosítani. Bár a címlapot franciás jellegű kéziratok elrendezése, motívumai (sárga-kék indák, számoça, ibolya, szegfű, légy, csiga, zenélő puttók, ördög) uralják, közöttük fellelhetők a firenzei kismester sajátosságai. Ugyanezt figyelhetjük meg a kódex belsejében, az iniciáléknál. A 125. foliót követően azonban az iniciálék festését az „első címerfestőtől” egy másik, nála hanyagabb kéz vette át. Ez a kéz a címlapon is felfedezhető, leginkább a trónus baldachinjának díszítésében. Talán tőle származik az Ulászló-címer is. Kérdés, hogy a címlap-miniátúra a két kismester koprodukciója-e, vagy pedig egy harmadik, „rejtőzködő” mesternek kell-e tulajdonítanunk. A király és a királyné portréja azonban mintha egyenesen „kivágot” volna más corvinákból, és úgy tűnik, beállításukat is a forráskódexből hozott beállítás határozta meg.

Thuróczy János magyar történetének kiállított darabja minden bizonnyal az uralkodói példányok közé tartozott. Ezt nem csupán a benne alkalmazott különleges technika, az arannyal való szövegnyomás teszi valószínűvé, hanem a példányt kifestő miniátorok egyike is, aki talán a budai műhely egyik mestere volt. A fametszettel készített illusztrációk rajzainak, dúcainak eredetét behatóan vizsgálta a kutatás, a kifestők személyére vonatkozóan azonban még nem tett fel kérdéseket. A budai műhely kapcsán megvizsgálva az illuminálást úgy tűnik, hogy az egyik kéz egy név szerint nem ismert firenzei miniátorral azonosítható, aki később, a 16. század elején a *Philostratus-corvina* mesterének, *Boccardino il Vecchio*nak műhelyében tűnik fel. (Egyéni jellegzetességeit nagyban módosítják a fametszet sűrű, intenzív vonalai, amelyeket a mester saját elképzelései szerint valamelyest megpróbált módosítani, például a fatrónusból márványtrónust formált, és néhány arcon kisimitotta a ráncokat). Ugyanezt a miniátort látjuk közreműködőként néhány más kódexben is, így például a *vatikáni missalé*ban, ám ez utóbbi esetében a más mesterekre figyelő imitációs szándék mögött nehezebb megfogni saját stílusjegyeit.

Nicolaus de Mirabilibus domonkos szerzetes, udvari prédikátor az eleve elrendelésről szóló műve bizonyos értelemben hasonló udvari szituációt örökít meg, mint a *Ransanus-corvina*. Míg ez utóbbi egy olyan beszéddel kezdődik, amelyet a szerző, *Ransanus* mondott el Mátyás és Beatrix előtt – a címlap-miniátúra is ezt a jelenetet ábrázolja –, addig a másik kódex egy II. Ulászló és az udvar jelenlétében elhangzott nagy sikerű prédikációnak állít emléket. A szerző munkáját *Johann Schellenberg* cseh kancellárnak ajánlotta. A művet, amely a predestináció kérdéséről meglehetősen korán értekezik, csupán ez a kódex tartotta fenn. Bár 1493-ra, tehát már II. Ulászló uralkodására datált, szerény, de esztétikus könyvfestészeti díszében még a Mátyás alatti tendenciák érvényesülnek. A miniátor nem azonosítható, de minden bizonnyal a Budán működő itáliai kismesterek közé tartozik, akik szabadon válogattak a királyi könyvtárban fellelhető motívumkincsből. A címer körüli aranyfiligránnal, amely leginkább a ferrarai miniatúraművészet sajátja, a kiállításon már többször is találkoztunk. A kódex mellé helyezett ősnymtatvány ugyanezzel a típusú díszítéssel szintén azt példázza, hogy a kisebb mesterek Budán ezt a stílust számos változatban fellelhetők, több előképből is meríthettek.

Sajnos eldönthetetlen, hogy e három bemutatott kötet esetében valójában hány mesterről beszélhetünk. A saját stílus mellőzése, az imitáció magas foka és a fennmaradt anyag csekélyisége lehetetlenné teszi a további attribúciót.

Mindhárom művet különösen értékesé teszi, hogy a magyar udvari kultúra fontos epizódjait őrizték meg az utókor számára. ❖

Nagylucsei Orbán zoltáros-könyvének mives iniciáléja a mai technika eszközeivel bemutatva

„Szeretném felkérni Szörényi László irodalomtörténész-professzort, a magyar neolatin irodalom és humanizmus kutatóját, hogy szakmai és tudományos szempontból helyezze kontextusba a kiállítást!” – A Corvina könyvtár kiállításának megnyitóján ezzel a mondattal szólították mikrofonhoz Szörényi professzort, akinek az előadásából most részletet közlünk. (A szerk.)

A TÖRTÉNELEM TRÉFÁJA, AVAGY A KÓDEXEK KALANDOS SORSA

Szörényi László alkalmi meditációja

Arra, hogy kontextusba helyezzem a kiállítást, van némi remény az eddigi olvasmányaim, élményeim vagy elképzeléseim alapján. Mert ahhoz, hogy igazából fölmérjem, mit jelent ez a corvinakutatás, illetve a magyarországi humanizmus történetének jobb megismerése szempontjából, ahhoz a fejbe csapás után magunkhoz kell térni és aztán elgondolkozni. Honnan ez a fejbe csapás? Valahányszor volt egy kiállítás – és ez így megy már a XIX. század közepe óta, amikor legelőször érkeztek meg corvinák hosszú-hosszú várakozás után –, az emberek mindig összecsiszolódtak, a várakozás kellő feszültséget keltett, mindenki nagyon boldog volt, majd utána elkezdtek gondolkodni azon, hogyan tovább... És ez így megy azóta is.

En nem vagyok még kétszáz éves, de részt vettem már néhány corvinakiállításon. És ezek valamilyen módon kapcsolódtak egymáshoz, tehát azt lehet mondani, hogy tudománytörténetileg vagy a diszciplína belső logikája szempontjából hallatlanul fontos a talán más témákban nem ilyen mintaszerű együttműködés, mint ami itt kialakult a könyvtárosok és ezen belül a rengeteg részszakma, az irodalomtörténészek, történészek, egyháztörténészek, diplomáciatörténészek között. Valamint nemzetek között. Sose gondoltam volna például, hogy a Magyarországon nem különösebben kedvelt Metternich kancellár is lépni kényszerült egy idő után – már ne piszkálják őt a magyar rendek, hogy ők tudják, kell lennie corvinának a törököknél, tessék diplomáciailag eljárni. S amikor ott nem találtak semmit, vagy legalábbis nem volt elég szorgos a konstantinápolyi nagykövet – akkor tessék a többi európai országban utánanézni, ahol szintén vannak... Persze, azt leszögezte, Bécsből nem ad egy darabot se, de a modenai herceget, akinek úgy látszik, vaj volt a fején, valahogy arra kényszerítette, hogy a tizenhétből, vagy kilencből – nem tudom pontosan, mennyi volt nekik – kettőt engedjen át. És a Monarchia fölbomlása, Magyarország függetlenedése, s ennek minden peripetiája gyönyörűen kirajzolódik abból, hogy megérkezik a '48-as forradalom előestéjén két példány, amelyet a modenai herceg küld. Ezt a nádoron keresztül – mert István nádor édesapja, József nádor mindent megtett, hogy szerezzen corvinát – meg kellett volna kapniuk

a magyaroknak, na de hát éppen forradalom volt, tehát eldugták valami trezorban, Bécsben, és hallgattak róla, mint a sír!

Ezek után kikerül a börtönből egy olyan derék corvinakutató, aki ott forradalmi tevékenységért folytatott részlettanulmányokat a következő idősakra, és rájön, hogy már megjött az a két corvina Modenából – de hova lettek? Kinyomozzák, visszaadják, megkapjuk. Mit tesz Isten, szétbomlik az Osztrák–Magyar Monarchia, Olaszország függetlenedik, a modenai könyvtár rögtön benyújtja a kérvényt, hogy visszakérlik ezt a kettőt, amelyet az osztrákok vettek el tőlük. És lám, amikor Jugoszláviával nem bír Mussolini, elkezd velünk barátkozni, és hogy megalapozza a barátságot, visszaadja az egyszer már visszakapott példányokat... Na, ennél szebb példaszerű történetet a magyar műgyűjtésből már csak akkor lehet találni, amikor a magántőke is beavatkozik az utókor elszórakoztatásába. Itt ez mind látható.

Látható egy sérült, vegyileg agyongyötört, restaurátori hibából meggyötört könyvecske, amely úgy került ide, hogy állítólag a török szultán 1912-ben Párizsban árverésre bocsátotta, és megvette egy magyar műgyűjtő. A török szultán akkor eladott ezt-azt, mert éppen le volt tartóztatva, az ifjú Törökország így gondolta jónak, mindenesetre ezt nem adhatta el, mert ez nem magántulajdona volt. Aztán következik egy rettenetesen bonyolult történet, Olaszország egyesül, az Olasz Királyság csapatai ott ostromolták már a pápai Róma falait, a jezsuiták jobbnak látták eldugni a Vatikánban a Collegio Romanóban őrzött corvináikat is. Ezeket később aztán átkatalogizálták vatikáninak. Egy része viszont el lett adva és azon műkereskedők, akikre rá lett bízva, nyereszkedtek. Tudták, hogy a magyarok minden pénzt megadnának, úgyhogy pofátlanul sokat kértek, három budapesti bérház árára taksálták azt a példányt, amely végül is a Pierpont Morgan Libraryben található. Megvette a derék amerikai milliomos, majd rögtön meghalt, de azért a könyv továbbra is ott maradt New Yorkban – most meg itt van.

Hasonló rémtörténetek tucatjait lehet előhozni. És miért? A nevetséges hang helyénvaló, mert a történelemnek a tréfája ez. Hiszen pontosan akkor élt tovább tetszhalál életet, úgy, hogy megtermékenyített érseki vagy püspöki gyűjteményeket, és a művészek tovább dolgoztak azokkal a módszerekkel, amelyeket ez a műhely hozott össze. Ezt világítja meg most Zsupán Edina koncepciója: olyan típusú egymásra hatás a távolság nélkül sose jött volna létre, hogy egy nápolyi, egy lombard és egy firenzei, egymást különben utáló, vagy vetélytársnak tekintő művész a maga szilárd elképzeléseivel mintául szolgáljon – mert a műhelyben adottak a személyi feltételek, meg az anyagi feltételek – valahol messze északon, ahol a Duna folyik, és, mint tudjuk, jegesmedvék laknak. Legalábbis így gondolták Janus Pannonius olasz iskolatársai, ő ezért „Medvefinék” lett nevezve, ő pedig „Farkasfinak” mondta, de, mint tudják, a nőstény farkas, a lupa, aki szoptatta Romulust, meg Remust, nos, az valami mást is jelent, ami a lupanár szóban szépen megmaradt... Úgyhogy itt Magyarországon a népek testvérisége létrejött ilyen módon, művészetileg. [...]

Nézzük most a Szent Lipót szentté avatásán elhangzott beszédet! Ez az egyes tömbben található, a budai műhely 1480 körül, ez a kezdet. Szent Lipót nagyon derék ember volt, a harmadik uralkodó hercegről

van szó a Babenberg-dinasztiából. És ha éppen osztrák uralom alatt volt Fraknó, akkor kiraktak egy Szent Lipótot, ha magyar uralom alatt volt, akkor kiraktak egy Szent Istvánt. Ez időnként változott. Mátyás király viszont – és ezt tudjuk az apparátusból, amelyet a Szent Lipót-beszédhez olvashatunk – szorgalmazta, hogy tessék ezt a derék embert szentté avatni. Miért? Mert azt hitte, hogy Frigyes befolyásolható ezáltal, valamint – zárójelben, mert jó diplomata volt – tudta azt, hogy ha nem, akkor lesz ő még ott herceg és akkor kell neki egy helyi védőszent is, akire hivatkozva megemelheti az adókat alkalmasint.

Nézzük a második ilyen példát, még mindig az első tömbből!

Egy Platón-idézet, a Gazának a fordítása Theophrasztozból. Ez annyira fontos, hogy annak idején a Pallas Lexikonba (az első s egyben utolsó magyar lexikon, amelynek volt koncepciója) Csontos János szerkesztette a corvina címszót, és pont a Theophrasztoszt tette be. Miért? Mert akkor egy lexikonolvasó többnyire tudott latinul, tehát nem kellett lefordítani, elég volt rendesen megerősíteni a fényképnél a nyomást, el lehet olvasni. A következőt olvashatjuk, Theodorus Gaza, IV. Sixtus pápának ajánlotta a Theophrasztosz-fordítást a növényekről, és ott azt mondja: „Nem tudom, Szentatyám, hogyan is van ez, de mintha igaza lett volna Platónnak, aki azt mondta, hogy akkor képzelhető el, hogy valamikor rend lesz a világban, vagy normális lesz, amikor vagy a tudósok lesznek királyok, vagy a királyok lesznek tudósok.”

Nem akarom untatni a tisztelt közönséget, de néhány példát azért még fel kell hoznom. Janus ugyanolyan örök rejtély, mint az előbb említett együttműködése ennek a műhelynek. Elkobozta Mátyás, vagy mit csinált a könyvtárral? Hova lett az? Miért van meg, ami megvan? Miért nincs itt mindegyik darabja? És így tovább. Milyen alapon válogatott? Részben megválaszolhatatlan kérdések azon oknál fogva, ha nincsenek egyéb adataink, hogy Janus volt ezek szerint az egyetlen a könyvtárlajdonosok között, aki nem azt nézte, hogy milyen possesszor-bejegyzés van benne, milyen címet festett be magának, nem birtokolni akart, hanem olvasni. Nagyon híres az a levele, amelyben Galeottót súrja le, azt mondja: „még szerencse, hogy nem tudtok görögül.” Tudhatta, mert sokkal fiatalabb létre ő korrepetálta Galeottót annak idején a Guarino-iskolában görögül, úgy látszik, nem sok sikerrel: „A latin könyveimet már mindet kölcsönkérték és nem adták vissza, még szerencse, hogy nem tudtok görögül, mert akkor azokat is mind elkunyerálnátok.” [...]

Aztán itt van például a Plutarkhosz-fordítás, kettő van Janustól, egyiknek sincs egyáltalán semmilyen kiadása. Tehát meg kéne csinálni! Sokat foglalkoztak a szótárával, a folyó kritikai kiadás, amelynek Mayer Gyula a főszerkesztője, hála a Jóistennek, egy-két hónapja a harmadik kötethez ért, de ezek még mind költemények, a negyedik is még költemény lesz, a Marcellus-panegyricus, utána jönnek majd a fordítások, abban is vannak verses, meg prózai fordítások is. Miért érdekes ez? Mert egyike azon kevés indíciumnak, amely bizonyítja, hogy Janus, aki nagyon közelről ismerte Mátyást, tudja, hogy milyen emberről van szó. Úgy ajánlja neki a híres emberek, híres hadvezérek, híres uralkodók összeválogatott bölcs mondásait, amelyet Plutarkhosz is ilyen nevelési céllal állított össze, hogy Mátyásnak azt mondja: neked merem ajánlani, különben szégyellném magamat, mert ez nem olyan nagy meló, de neked merem ajánlani, mint ahogyan annak idején Traianusnak merem ajánlani maga Plutarkhosz, a szerző, mert te olyan vagy, neked érdemes. Bármely Mátyással, vagy a Corvinával kapcsolatos tanulmányt megnézünk, mindegyik fejtegeti, hogy mennyire komoly olvasó volt Mátyás. [...]

És fontos az a bizonyos levél, amelyet Rómába ír egy derék nyomdásznak, aki Pomponio Leto néven éppen nemrégén szabadult a börtönből, egyszerű pápagyilkosságot készített elő a török titkosszolgálatlal együtt (mert nincs új a nap alatt). Mátyás ír neki egy levelet, amelyben megköszöni küldeményét, mert kiadta a Sillius Italicust, és közli, hogy az neki különben kedves költője, fiatalkorában olvasta, manapság kevesebbet ér rá, annyit háborúzik – közben éppen tart a cseh háború. Az utóbbi időben fölvetődött még az is, és nem tudom elutasítani, legalábbis megfontolásra méltónak tartom, hogy a levél hamisítvány, mert van egy Blandius nevű miniatúrafestő, akinek semmilyen hivatalban nincs

semmi nyoma, nemhogy miniatúrafestőként, hanem akár oklevélgyártóként is. Ennek ellenére meggondolandó, hogy Mátyás nagyon szereti Sillius Italicust – ez kiderül máshonnan is, megvan itt, az Egyetemi Könyvtár kölcsönadta a náluk lévő corvinát, amely Konstantinápolyból jött –, tudniillik, ha Mátyás egyéniségét vizsgáljuk, akkor fontos, hogy fiatalkorában elhatározta, ha török, ha szakad, az országot megmenti és bosszút áll. Vagyis úgy viselkedett, mint a kis Hannibál a Sillius Italicus eposzában. Nem lehet kétségbe vonni azt, hogy csodagyerek volt, hogy tízéves korában tolmácsol apjának, Hunyadi Jánosnak diplomáciai tárgyalásokon, mert Hunyadi János nem tudott latinul, vagy nagyon keveset. Igaz az, hogy Mátyás hat nyelven beszél. Könnyen elképzelhető, Naldo Naldi nem merete volna megengedni magának, hogy leírja ezen dicsőítő énekében, amelyben a fenséges könyvtárt dicséri, hogy a király ott tehénkedik a bejárati teremnek a diványán, amikor éppen megengedi ideje és ott olvasgat, néha elmegy imádkozni. Tehát valószínűleg tényleg szeretett olvasni. A feleségét is valahogyan így szedte össze, bár kicsit bonyolultabban, de annak a papája is szeretett olvasni, a derék Ferrante, ő meg a Curtius Rufust szerette magával vinni az ágyba. Természetesen neki is volt Curtius Rufusa. [...]

És íme egy világszenzáció, olyan tanulmányok készítették elő az elmúlt években, amelyek megint hitelesítettek egy régi és sokak által hiedelemnek vagy ráfogásnak minősített állítást. Mi ez? Az, hogy Mátyásnak hatalmas mennyiségű, hihetetlenül gazdag görög gyűjteménye volt, amelyet Görögország belsejéből hozatott. Vagyis nem a konstantinápolyi piacon eladott és onnan Itáliába került anyagot vásárolta fel, hanem magából a hajdani Bizánci Birodalom területéről, kolostorokból és egyéb titkos helyekről, ahonnan lehetett. A Mynas-kódex, amely, ha nem csalódom, hét részből van összevarrva, sokszor olyan mesteremberek által, akik nem ismerték a görög betűket és összetévesztették az íveket, fordítva kötötték be, egy-egy lapot máshova, és amelyben minden van az égvilágon, ezek között teljesen ritka, sehol máshol fenn nem maradt szövegek is görögökből.

A harmadik állítás pedig egy személyes megjegyzés – és ezzel befejezem, mert eleget beszéltem és izgulok, hogy még visszamehessek kiállítását nézni. Van egy olyan kérdés, amelyet a jelen lévő kedves kollégák a legnagyobb mértékben elismertettek a nemzetközi szakirodalommal, csak nem tudták őket kellően meggyőzni, hogy ne kereskedjenek Marokkóban vagy a még arab uralom alatt álló Hispániában, vagy a mamelukok uralma alatt álló Egyiptomban, hanem, ha egyszer perzsának néz ki az a kötés, akkor bizony nézzük meg: ha perzsa, akkor honnan jött. Rozsondai Marianne-nak köszönhetjük a legtöbbet ezekről a csodás kötésekről, amelyekből szerencsére rengeteg látható itt. Van köztük olyan is – ez különösen izgalmas –, ahol szétszedték és a belül lévő nagyon finom bőrátétes kivágással készült lapot ráragasztották kívül és átfunkcionálták a címlapra. [...]

Még egy utolsó megjegyzés: csalódként szokták tárgyalni az utóéletét a Corvinának, azt, hogy minden ellenkező híresztelés dacára a felszabadító keresztény seregek gondosan kifosztották az összes pincét is itt Budán, hátha találnak valami ellophatót, eladható, értékesíthetőt, illetve – volt közöttük hivatalos ember is – a bécsi császári könyvtárba elviendőt. És legnagyobb csodálkozásukra kötetlen vicik-vacakot találtak. Van, amit elvittek, de nem sorolták be a Corvinába, ma sincsenek rendesen – tudomásom szerint – ilyen szempontból megvizsgálva. Viszont azt meg tudjuk, hogy Marsigli gróf a bolognai könyvtárra hagyta a gyűjteményét. Marsigli Budán talált perzsa, török és arab könyveket, kiváltotta a katonáktól saját pénzén, és saját gyűjteményében helyezte el, mikor hazatért. Az egész gazdag orientalisztikai gyűjteménye oda került, a bolognai egyetemi könyvtárba, a mai napig megvan, eddig egy magyar szakember, Kovács Zsuzsa volt az, aki vizsgálódott benne, de a pálya nyitva áll. Csak egy példát hoznék föl: a legrégebbi arab-perzsa szótár, a Muqaddimat al-adab, Al-Zamakhsharinak a legrégebbi kézirata itt volt Budán, és most ott van Bolognában. Úgyhogy nyitva áll az út, előre a következő kiállításig! ♦

(A hangfelvétel alapján összeállította: Bognár Antal)

Válogatás a Corvina könyvtár honlapjának képeiből

BIBLIOTHECA CORVINA VIRTUALIS

A megújult virtuális Corvina könyvtárat mutatta be Sudár Annamária szerkesztő az *A Corvina könyvtár budai műhelye* című kiállítás megnyitóján, hangsúlyozva, hogy abban a máig azonosított összes corvina részletes adatlapja megtalálható. A mintegy másfél évtizeddel ezelőtt útjára indított corvinahonlapot az OSZK évtizedek óta működő Corvina Programjának részeként széleskörűen újjáalakították. Nemcsak új arculatot és korszerű felületet kapott a szolgáltatás, hanem új szerkezetben, megújult narratíva mellett, számos művészi értékű fotó kíséretében hatvannégy corvina – az összes magyarországi és a Wolfenbüttelben őrzött kilenc – teljes egészében megtekinthető a honlapon. A magyar és angol nyelvű honlap közlése az egykori *Corvina könyvtár* Európában és az Egyesült Államok könyvtáraiban őrzött fennmaradt darabjainak teljes listáját is, továbbá folyamatosan gyarapódó komplex bibliográfiát kínál az érdeklődőknek. A honlap kisfilmeket és egyéb érdekességeket is tartalmaz, többek között Mátyás-ábrázolásokat és Mátyás-emblémákat, valamint Végh Gyulának (1870–1951), az Iparművészeti Múzeum egykori igazgatójának a corvinaakvarelljeit is közli.

Sudár Annamária, a honlap szerkesztője

A távlati cél Hunyadi Mátyás magyar király (1458–1490) uralkodói könyvtárának, a Bibliotheca Corvinának a virtuális rekonstrukciója. A kódexek, illetve kisebb részben ősnymtatványok teljes képi megjelenítése mellett, a corvinahonlap fóruma kíván lenni az örömdetesen megújuló corvinakutatásnak is. Ez a töredékeiben is tekintélyes humanista gyűjtemény ugyanis nem csupán a magyar, hanem a nemzetközi humanizmus- és reneszánszkutatásnak is stabil forráscsoportja, s így Magyarország egyik kulturális nagykövetének tekinthető a világban. A *Bibliotheca Corvina* 2005-ben felkerült az UNESCO Világemlékezet Listájára is. A honlap elérhetősége: www.corvina.oszk.hu

ADATLAP-PÉLDA:

Jelzet: Cod. Lat. 347.

Ország: Magyarország

Város: Budapest

Őrzési hely: Országos Széchényi Könyvtár

Szerző: 1. Hieronymus (Szent Jeromos); 2. Nicolaus de Lira

Tartalom: 1. Commentarii in epistolas S. Pauli; 2. Postilla

Íráshordozó anyag: pergamen

Levelek száma: 280 fol.

Levélméret: 346 × 237 mm

Írás helye: Firenze

Írás időpontja: datált: 1488 (f. 278v)

Scriptor: M. L. P. (f. 278v)

Illuminator: Gherardo és Monte di Giovanni

Illuminálás helye: Firenze

Illuminálás ideje: 1488/89

Címer: Mátyás arany- és ezüstgarasának

összetétele, Attavante degli Attavanti

Possessor, proveniencia: Hunyadi Mátyás; Alfonz, modenai herceg 1560; Ferenc, modenai herceg a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának ajándékozta 1847-ben; császári és királyi udvari levéltár, Bécs, 1847–1869; Bécsi udvari könyvtár, 1869–1891; Ferenc József a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta 1891-ben, ugyanitt őrizték 1919-ig; Királyi Este Könyvtár, Modena 1919–1927; Benito Mussolini ajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának 1927-ben

Kötés: újkori bőrkötés (Modena)

Corvina nyelve: latin

A corvinában szereplő művek magyar fordításai: nincs

Szent Jeromos:
Kommentárok Szent Pál
leveleihez, díszítése
a firenzei testvérpár,
Gherardo és Monte
di Giovanni munkája

CORVINA

1. Regiomontanus:
Kalendarium,
Velece, 1482

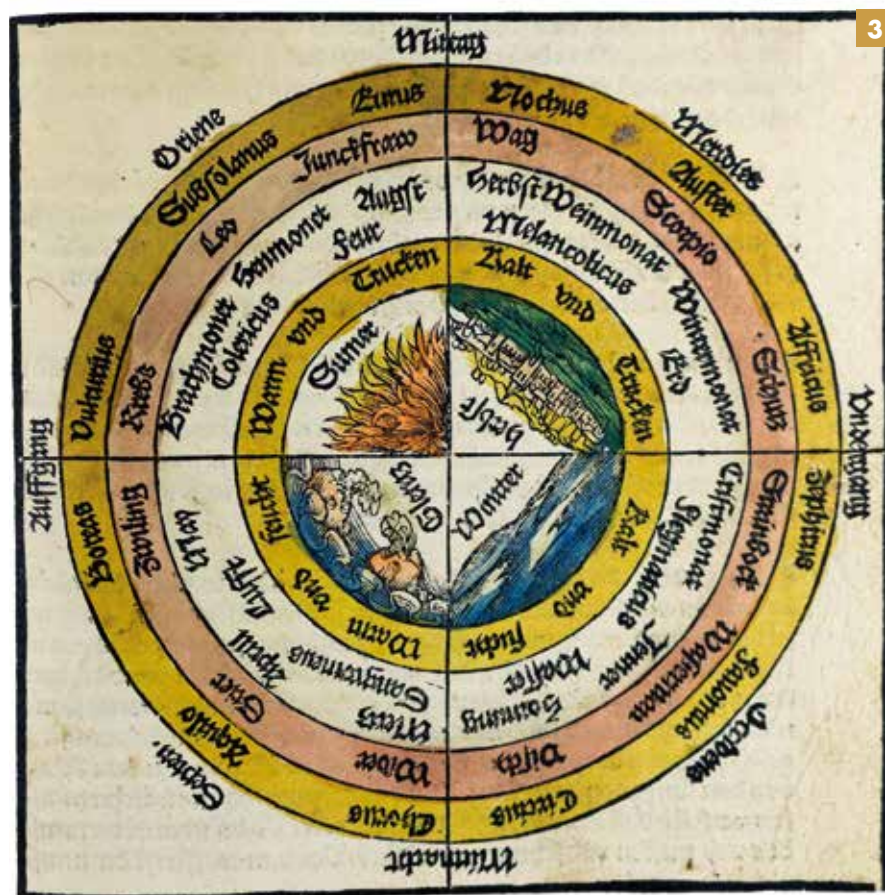
2-3. Regiomontanus:
Kalendarium teutsch,
a 12 csillagjegy és a
négy évszak

4. Teleki József, az MTA
első elnökének levele
Toldy Ferenchez, az MTA
főtitkárához, 1840

5. Lovász László,
az Akadémia elnöke
megnyitja a kiállítást

6-7. Carbo-kódex,
címlap és a királynak
szóló ajánlás

8. Regiomontanus:
Tabula primi mobilis,
kódex

9. Regiomontanusról a Hartmann
Schedel-féle 1493-ban, Nürnbergben latinul
és németül megjelent Világkrónikából

10. Johannes Tolhopff:
A világmindenség ábrázolása

ROZSONDAI MARIANNE

CSILLAGOK, CSILLAGKÉPEK

Tudomány Mátyás király udvarában

(A Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár és Információs Központ
– MTA KIK – kiállítása 2018.
november 8-tól 2019. február 28-ig.)

Gróf Széchenyi István 1825. november 3-án, a pozsonyi országgyűlésen felajánlotta birtokainak egyévi jövedelmét az Akadémia megalapítására. Ennek emlékére november a magyar tudomány hónapja, midőn tudományos ülésekkel – és ez évben az Akadémia Könyvtára kiállítással is – ünneplik a magyar tudományt.

Mátyás király nevelője, Vitéz János váradi püspök, majd esztergomi érsek, kiemelkedő tudású humanista főpap volt. Tanítása Mátyásban, a több nyelven beszélő, kiváló képességekkel megáldott ifjúban termékeny talajra talált. Mátyás király felkarolta a tudományokat és azok művelőit. Tudósokkal vette körül magát, nagyszerű könyvtárat építtetett fel.

Az Akadémia Könyvtárának ez az impozáns kiállítása zömében saját állományából mutat be kiemelkedő tudományos munkákat a 15. századból, azaz ősnymtatványokat és a korai 16. században nyomtatott műveket. Persze két fő látnivalója a két kódex: a könyvtár egyik legértékesebb darabja, a ferrarai humanista, Ludovicus Carbo Mátyást dicsőítő dialógusa, és az OSZK-ból kölcsönzött Regiomontanus: *Tabula primi mobilis* kódex. Mindkettőt pergamenre írták. Carbo munkáját Ferrarában 1473–74 körül, és illuminálása is ott készült. További érdekessége, hogy – bár csak részben – megmaradt eredeti selyemkötése. A Regiomontanus-kódexet minden bizonnyal a budai scriptoriumban másolták, sőt itt is díszítették. (Köszönet a Nemzeti Könyvtárnak – OSZK –, hogy saját kiállításán lemondott ennek a szépséges corvinának a bemutatásáról, és átengedte azt az Akadémia párhuzamos kiállítására!)

De térjünk vissza *Carbo-kódex*ünkre. Azt követően, hogy az Akadémia első elnöke, gróf Teleki József felajánlotta 1826-ban harmincezer kötetes családi könyvtárát (köztük több száz kéziratot és több mint négyszáz ősnymtatványt!) a Tudós Társaság megalapítandó saját könyvtára számára, a későbbiekben is vásárolt

és ajándékozott az Akadémia Könyvtára számára. A Carbo-corvinát is, amint 1840. április 18-án kelt levelében ezt Toldy Ferencnek, az Akadémia akkori főtitkárának bejelentette:

„...A' mai nap voltam olly szerencsés egy csekély eddigelő esméretlen munkáját Carbo Lajosnak kéziratban, mint az Mátyás királynak ajánlván volt, és könyvtárában állott, megvásárolni. A' gyönyörű írás kutyabőrön, az aranyozott ajánló sorok, az ékes festésű első betűk, a' szokott címér az első lapon, a' pompás selyem kötés némelly maradványai, mind meg annyi bizonyágai a' ritka könyv eredetiségének. A' tartalom is tekintetbe jöhet a' történetíró előtt; beszélgetésekből áll az, a' szerző és Ernst Sigmond pécsi püspök közt, Mátyás érdemei felett, mellyek előadásában nem fordulnak ugyan elő, mint hirtelen áttekintéséből észrevehettem, valamely új adatok, de némelly meglévők csak ugyan felvilágosítanak. Ezen tudományos kincs benyújtásával szándékom megnyitni az első heti ülést, melly előlülésem alatt fog tartatni. Ezek után maradok, magamat ajánlván // A' Tekintetes titoknak Úrnak // igaz barátja // G. Teleki József – Posony, 18/4 1840.”

Teleki József magát tehát történetírónak tartja, s mellékesen úgy olvas latinul, hogy a kódexet „hirtelen áttekinti”, s bár sok új adatot Mátyásról nem olvasott, a *Carbo-dialógust* „tudományos kincsként” értékeli, ezért vette meg, s kívánja az Akadémiának ajándékozni.

Vitéz János szerette volna Magyarországra csábítani Georg Peuerbachot, de „csak” tanítványát, Johannes Regiomontanust sikerült, aki 1467-től éveket töltött itt, majd udvari csillagászként 1480-tól közel egy évet Johannes Tolhopff is. Érdekes felfigyelni a borítón látható dokumentumon az évszakok elnevezésére: Sumer (nyár), Herbst (ősz), Wintter (tél), Glentz (tavasz). A tavasz költői megnevezése, a 'der Lenz' a hosszabbodó nappalokra – lengzo > länger Tag – utal, és itt 'G'-vel kiegészítve talán a tavaszi ragyogásra (der Glanz, glänzen).

A csillagászati munkák mellett olyan ritkaságot is láthatunk a kiállításon, mint Mátyás király 1488-ban Lipcsében megjelent törvénykönyve (*Constitutiones incliti regni Hungariae*), mellékesen világunikum, nem maradt fenn belőle ennél teljesebb példány. A tör-

ténelem területéről az itáliai humanista Petrus Ransanus: *Epitome rerum Ungaricarum* című munkája a magyar humanista Zsámboky János kiadásában, Bécsben 1558-ból. (Ransanus eredeti kódexe most éppen az OSZK corvina-kiállításán csodálható meg!) Vagy Antonio Bonfini történeti művéből, a *Decades*-ből Heltai Gáspár kiadásában: *Historia incliti Matthiae Hunyadis, regis Hungariae*, Kolozsvárról 1565-ből; Angelo Poliziano irodalomtörténeti munkája Mátyásnak szóló ajánlással, vagy Galeotto Marzio: *De homine*, az emberről írt könyvének 1474-es bolognai kiadása. Csupa kincs, melyet ritkán láthat a közönséges halandó.

A kiállítást Lovász László, az Akadémia elnöke nyitotta meg, majd az ünnepi alkalmat hangulatos zenei program zárta, amelyet a Musica Historica Együttes adott Csörsz Rumen István vezetésével.

A kiállítást rendezte Ekler Péter, Molnár Andrea, Tóth Gábor és Zsoldos Endre. – Nagyon informatív, takaros kísérfüzet is segít a kiállítás látogatóinak a tájékozódásban. Miként a látványtervet, e füzetet is Kalocsai László tervezte. A kiállítás az Akadémia Könyvtára földszinti kiállítótermében tekinthető meg, a látogatás ingyenes. ☛

Különszámunkat az Országos Széchényi Könyvtár az *A Corvina könyvtár budai műhelye* című kiállításának anyagával, Klotz Miklós fotóművész felvételeivel és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ *Csillagok, csillagképek* című kiállításának anyagával illusztráltuk.